

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET, TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként. Márczius 1. Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Adalék Gaius institutioi IV. könyve 13. §-ához. Jámbor Gyulától. (Egy kőmetszetű táblával). — Az 1606-ki bécsi békekötés létrejöttének története. Irta Nemes Elek. (Vége). — Epikuros tana az örök megsemmisülésről. Hegedüs István. (Vége). — Vegyesek. — Adományjegyzék.

Adalék Gaius institutioi IV. könyve 13. §-ához.

Irta: Jámbor Gyula IV. é. joghallgató.

A római jogtörténelem forrásainak kétségtelenül egyik legfontosabbika Gaiusnak e század elején fölfedezett munkája, a melynek jelentőségét különösen emeli azon körülmény, hogy ez az egyedüli rendszeres jogi munka, a mely reánk maradt.

Nem kis kárára azonban a jogtörténelemnek, e mű sok helyen anynyira rongált, hogy a kiegészítés néhol épen nem lehetséges, néhol pedig oly nehézségekkel jár, a melyek legalább is felette megnehezítik a végleg megnyugtató eredményre való juthatást.

Ez utóbbiak közzé tartozik a IV. 13. §-ban, a veronai codex 78 foliumán, a Studemund-féle kiadás 191 lap 10 sorában előforduló „falsi — —“ kiegészítése. Ezen ír kitöltése anynyira fontos a rómaiak egyik ősi peres eljárásának, a legis actio sacramento, és különösen a sacramentum lényegének felfogására nézve, hogy a kiegészítés egész elméleteknek képezheti és képezi valóban is alapját, s viszont, a mily felfogást magának valaki a sacramentum lényegéről alkotott, ahhoz alkalmazott szóval kísértethetik meg, és kísértetett is meg e hely kiegészítése.

De a milyen fontos ez a hely, ép anynyira sajtáságos is az. A veronai codex vizsgálói közül különösen Studemund általában azon meggyőződésre jutott, hogy Gaius institutioi első három könyvének másolója sem dolgozott ugyan hibátlanul, de a negyedik könyv másolója őt e tekintetben messze túlszárnyalta, nemcsak mennyiségileg számtalan, de minőségileg is oly

hibákat ejtvén, melyeken az eligazodás a legnehezebb feladatok egyike. És épen ez a hely az, a melyen a másoló a legnagyobb hibák egyikét követte el. E hely t. i. így néz ki: (*Lásd az I. ábrát.*)

A mint láthatjuk, a másoló az első három sort jól írta le, de a 7 számmal jelölt sortól kezdve a 11-kig teljes zavar van. Itt gyaníthatólag a falsi —-t, láthatólag pedig az „atque hoc tempore — sabbat“ egészen „— qui victus erat“-ig, bár nem egyformán, kétszer írta le, minélfogva e hely a 6 számmal jelölt sorban levő „— periculosa erat“-tól a 14 sorban levő „— sacramenti praestabat“-ig zavaros és elhibázott.

A Gaius-kiadók a másoló ügyetlensége által összezavart ezen hely kiadásánál megegyezőleg jártak el anynyiban, a menyiben mindenkik a Studemund-féle apographum 191 l. 6 sorában levő „— periculosa erat“-ig a helyet leírván, a most következő 7. 8. és 9. számmal jelölt sort kihagyta, s folytatta tovább a 10 számú sorral, csupán ezen falsi —-t egészítvén ki már most mindenik kiadó a maga meggyőződése szerint.

Mielőtt vizsgálat alá vennők, hogy az egyes kiadók a falsi után minő egészítéseket tettek, vessünk egy tekintetet magára a codexnek ezen az apographumokban vissza adott helyére.

Meg kell említenem, hogy noha a 7-ik sorban levő ír ép oly kiterjedésű, mint a 10 sor elején levő falsi az utánna következő olvashatlan helylyel együtt, mi tárgyalásunkban határozottan csak a 10-ik sor falsija után következő helyre leendünk tekintettel, először mivel csak itt látható valóban a falsi s a hozzá tartozó csonka hely, és másodsor mivel a kiadók és írók kiegészítésüket szintén csak ezen helyre nézve tették.

A veronai Gaius-codex s tehát annak 78 foliumán levő ezen többször említett hely is eddigelé három alkalommal vizsgáltott. Először 1817-ben Goeschen által, kinek társa e munkában Bekker hirneves philologus, majd Bethmann-Hollweg akkor IV. éves joghallgató volt; másodsor 1821 és 1822. nyarán Bluhme Keresztély által; s végül harmadsor 1867 és 1868 nyarán Studemund Vilmos kitünő nyelvész és palaeographus által, a mely alkalommal különösen Mommsen Tivadar és Krueger Pál is foglalkoztak a palimpsestus vizsgálásával.

Goeschen e helyet így adta vissza:

Falsiacq. III

Bluhme a falsi után háromszor olvasott mindig más-más jegyeket, u. m.

először

Falsiacq^{q c}. III

másodszer $\overset{N}{\text{Falsia}}.. \overset{N}{\text{MI}} \overset{N}{\text{I}}$

harmadszer $\overset{N}{\text{Falsia}}.. \overset{N}{\text{MIU}} \overset{N}{\text{N}}$

Végre Studemund, aki saját apographuma szövegébe a Goeschen féle olvasást vette be, jegyzetben azt mondja, hogy: „proximum post falsi locum ac vel ae litteras obtinuisse probabile est, quas post duarum litterarum intervallum N fortasse sequebatur.“ E szerint, noha azt Studemund maga nem teszi, mi az ő olvasását így állíthatjuk össze:

$\overset{N}{\text{Falsiac}}.. \overset{N}{\text{MI}}$

vagy $\overset{N}{\text{Falsiae}}.. \overset{N}{\text{MIU}}$

Csoportosítsuk már most e 6-féle olvasást, s tekintsük meg azokat figyelmesen. (Lásd a II. ábrát.)

Ha e helyeket figyelemmel vizsgáljuk, a következő eredményre jutunk:

Az első és 2-ik helyen a falsi után 8 jegy van jelezve:

$\overset{?}{\text{I}}=\overset{?}{\text{a}}, \overset{?}{\text{c}}=\overset{?}{\text{c}}, \overset{?}{\text{q}}=\overset{?}{\text{g}}, \overset{?}{\text{z}}=\overset{?}{\text{a}}, \overset{?}{\text{z}}=\overset{?}{\text{d}}$, és a 3–3 hasta. A 3-ik helyen 6 jegy: $\overset{?}{\text{a}}, \overset{?}{\text{.}}, \overset{?}{\text{.}}, \overset{?}{\text{M}}, \overset{?}{\text{i}}, \overset{?}{\text{I}}$; és két jegy a sor fölött $\overset{?}{\text{N}}$, és $\overset{?}{\text{.}}$. A 4-ik helyen 7 jegy: $\overset{?}{\text{a}}, \overset{?}{\text{.}}, \overset{?}{\text{.}}, \overset{?}{\text{M}}, \overset{?}{\text{i}}, \overset{?}{\text{u}}, \overset{?}{\text{N}}$; és kettő a sor fölött $\overset{?}{\text{N}}$ és $\overset{?}{\text{.}}$. Az 5-ik és 6-ik helyen 5 jegy: $\overset{?}{\text{a}}, \overset{?}{\text{c}}=\overset{?}{\text{c}}, \overset{?}{\text{.}}, \overset{?}{\text{.}}, \overset{?}{\text{N}}$.

Keresztbe vizsgálva már most a falsi után az I-ső helyen áll: $\overset{?}{\text{i}}$ vagy $\overset{?}{\text{a}}$; ez a vonás lehet vagy $\overset{?}{\text{i}}$, vagy valamely betű, vagy sigla pl. a con (7) sigla, rongált maradványa. Biztosan azonban egyik sem. A II-ik helyen áll vagy $\overset{?}{\text{c}}$, vagy $\overset{?}{\text{e}}$, vagy semmi, azaz olvashatlan valami. Biztosan tehát sem $\overset{?}{\text{c}}$, sem $\overset{?}{\text{e}}$. A III-ik helyen áll egy már önmagában kétséges $\overset{?}{\text{q}}$; vagy egy $\overset{?}{\text{G}}$, (ami ismét vagy $\overset{?}{\text{g}}$, vagy $\overset{?}{\text{q}}$); vagy a Bluhme-féle 3-ik és 4-ik helyen az $\overset{?}{\text{M}}$ betű első fele; vagy a Studemund féle 5. és 6-ik helyen olvashatlan valami. Biztos jegy tehát a III-ik helyen sem vehető ki. A IV-ik helyen vagy $\overset{?}{\text{a}}$, vagy az előbb említett 3. és 4-ik helyen levő $\overset{?}{\text{M}}$ második fele, vagy semmi olvasható. Biztosan tehát itt sem vehető ki semmi. Az V-ik helyen $\overset{?}{\text{z}}$ (tehát ez már magában lehet $\overset{?}{\text{d}}$ is, $\overset{?}{\text{e}}$ is) vagy $\overset{?}{\text{i}}$, vagy Goeschen és Studemundnál semmi olvasható. Biztos = semmi sem. A VI-ik helyen vagy $\overset{?}{\text{MI}}$, vagy $\overset{?}{\text{I}}$, vagy $\overset{?}{\text{UN}}$, vagy $\overset{?}{\text{N}}$. Látjuk, hogy itt sem vehető ki biztosan semmi.

Ha most összegezzük az eredményt, a melyet e vizsgálatnál nyertünk, azon végeredményre jutunk, hogy a falsi után egyetlen betű sem olvasható biztosan.

Igy állunk a palimpsestus ezen helyének híven utánzott vonásaival.

Lássuk már most, hogy miként jártak el e hely alapján a Gaius-kiadók s más írók.

Ama kísérleteket, melyek e hely kiegészítésére nézve eddigelé tétettek, két csoportba gruppirozhatjuk. Az egyik esküt ajánl kiegészítésül különböző kifejezések alatt a hová tartoznak Huschke, Danz és ujabban Böcking. A másik az esküt elvetve, különböző alkalmas szókat ajánl; a hová tartoznak Bethmann-Hollweg, Mommsen, Lachmann, Rudorff, Savigny.

Lássuk először is az első csoportot.

Első képviselője és egyik részletes kidolgozója ama nézetnek, hogy a sacramentum=eskü: Huschke György Fülöp Ede.

Huschke Gaiusának legujabbi kiadásában¹⁾ e helyet így egészíti ki:

falsiloq pp ii = falsiloquo propter iusiurandum.²⁾

Indokai ezek:

„... A legvalószínűbbnek tartom most különösen az eredeti és legmegbízhatóbb Goeschen féle olvasás szerint — a hely most tincturák által nagyon meg van rongálva — a falsiloq pp ii = „falsiloquo propter iusiurandumot.“ Ez legjobban talál — mondja Huschke — Studemund összehasonlításával, mely szerint „loq“ helyett csak ac vagy aq azután két olvashatatlan betű után N, vagy valami hasonló következett. Más tekintetben pedig amaz olvasás mód teljesen kielégítő. Mert 1-ször így Gaius itt ép úgy mondja a legis actiokra nézve, mint az ezzel összehasonlított (perinde-atque) későbbi actio certae creditae pecuniae-t illetőleg, hogy kire nézve volt az veszélyes (a ki később egyszerűen qui victus erat nak, hamisan állító félnek s ismét később reus és actornak neveztetik) valamint, hogy minő jogügyletnél fogva (iusiurandum, mint később sponsio és restipulatio) volt az veszélyes, és ezt az ő egyszerű, változtatni nem igen szeretett stylusában fejezi ki az egészen és egyedül helyes propterrel. 2-szor. Megvan ezzel különböztetve a büntetés alaki alapja, a falsum loqui, az anyagítól, az eljárás érdekében szükséges eskütől.“³⁾ — Eddig Huschke.

¹⁾ Gai inst. i. c. comm. IV. Lipsiae 1873. és 1878. Jur. Anteinst. 1874.

²⁾ Huschke 1873-ki kiadásában nemcsak a falsit adja állva, hanem a loquo-t is, tehát e szót is mint kétségtelent, biztosat tünteti fel, noha, mint láttuk, a falsi után egyetlen betű sem volt biztosan olvasható. — Megemlítettő továbbá, hogy Huschke legelőször maga sem egészítette e helyet esküre, hanem így: „falsi convictis.“ Danz ugyan megkísérelte, ezt is az eskü értelemmel összeegyeztetni (Zeischr. f. Rgesch. VI. 363. l. 63. j.); azonban a „convictis“ értelme e helyen semmi összefüggésben sincs az esküvel; a falsi convictus t. i. egyáltalában a meggyőzött, a pervesztes, ugyanaz, a ki ugyan e helyén Gaiusnak (IV. 13.) kissé lejjebb „qui victus erat“-képen említettik. — Később Huschke véleménye változott, s így suppléált: „falsi iurandi nomine.“

³⁾ Multa u. Sacramentum 378. l. 79. j.

A dolog természetében fekszik, hogy a hely kiegészítésénél két körülményre, és csak is e kettőre lehet és kell támaszkodnunk, melyek Huschke indoklásából is kitűnnek. Az egyik t. i. a dolog technicája, mint alap, a másik a pótlandó szó fogalmi értelme, mint az épület maga. Az elsőre nézve a nagyon természetes kriterium az, hogy a kiegészítésül ajánlott szó szorosán belé illjék a kiegészítendő űrbe és se üres helyet ne hagyjon, se az üres helyen túl ne terjeszkedjék. E kriteriumot szigorúan kell szem előtt tartanunk, azon egyszerű okból, mert nem szabad mást feltennünk, mint azt, hogy e helyen ép oly rendes betűvetéssel, mint bármely más helyen, volt valami írva, ami ma olvashatlan. Tehát nem szabad feltennünk, hogy ott a legkisebb üres hely is maradhatott volna, azt pedig éppen lehetetlen feltennünk, hogy több lehetett volna ott írva, mint a menynyi a rendes betű vetéssel belefér. Ellenben teljesen szabadon mozoghatunk az alkalmazandó betű-idomok behelyezése tekintetében, miután már volt alkalmunk meggyőződni róla, hogy a falsi után egyetlen betű sem biztos. A másodikra, az alkalmazandó szó fogalmi értelmére nézve a kriterium csak az, hogy e helyre illő értelmet adjon.

Ha már most vizsgálat alá vesszük Huschke pótlását technica szempontjából, úgy, tekintettel az éppen most mondtakra, Huschkenek mindjárt első indoka elesik.

Huschke ugyanis azt mondja, hogy legvalószínűbbnek tetszik neki az első és legmegbízhatóbb Goeschen-féle olvasás szerint a falsiloq \overline{pp} \overline{ii} .

Igen természetes dolog, hogy a hatféle olvasás közül „legvalószínűbbnek“ tarthatja bár ki bármelyik olvasást. Ez az illető subjectum meggyőzéséhez képest szabadságában áll. Huschke legvalószínűjére azonban meg kell jegyeznünk, hogy az az indokolásul szolgáló akaró körülírása Huschkenak, a melylyel az általa most elfogadott olvasás előtte legvalószínű voltának alapján a loq \overline{pp} \overline{ii} -t mintegy szilárdabbá tenni akarja, nem eléggé tárgyilagos. Huschke t. i. azzal az előrebocsátással helyezi be a loq \overline{pp} \overline{ii} betűket, hogy „...nach der ursprünglichen und vertrauenswerthesten Göschenschen Lesung (halte ich jetzt) für das wahrscheinlichste falsiloq \overline{pp} \overline{ii} “ Bármily valószínűnek tartsa azonban valaki a Göschen-olvasást, azt minden esetre be kellend vallania, hogy annak vonásai koránt sem oly határozottak, hogy azokból falsiloq \overline{pp} \overline{ii} -t lehetne, vagy éppen kellene olvasni. Göschen vonásai ezek:

Falsiloq \overline{pp} \overline{ii} (Lásd a II. ábra 1. számát.) és csak Huschke csi-

nált ezelőlt falsiloq pp ii-t midőn i vonásból i-t, e-ből o-t csinált, a kétséges q-t biztossá tette, a rajta levő kérdőjelet (?) pedig -vá változtatta, mely jegy a q-t legtöbb esetben quo jelentőségűvé teszi; a ^{***}i-ből csinált pp-t, s végre nem volt nehez a két ii vonásból ii= iusiurandumot csinálni. De Huschke még tovább megy. O Göschen [?]icq^{***} iii-ját oly kétségtelennek

veszi, még pedig az első három jegyet egyenesen loq-nak, hogy mint említettük, Gaius kiadásaiban a loquo-t állva nyomatta ki, tehát mint kétségtelen szót közli. És ez valóban feltűnő! Mert Huschkeről nem lehet feltenni, hogy Göschen ezen jegyeknek valódi értékét s jelentőségét ne ismerte volna, hogy igen jól ne tudta volna miszerint ez egy cseppel sem bír több jelentőséggel mint a másik 5 olvasás, de sőt az által, hogy ezen öt olvasás közül egyetlen egy sem erősítette meg e jegyeket, egyetlen egy sem látta ugyanazokat, hanem mindenik mást, ez által a Goeschen-olvasás még gyengült jelentőségében. Anynyi legalább bizonyos, hogy épen azért, mivel e helyre nézve hat féle olvasás tétetett, a melyek közül egyik a másknak mond ellent, aggodalom nélkül tekinthetjük e helyet úgy, mint ha az egészen üres volna. Azonban Huschke némi indokot is igyekszik felhozni, hogy miért tartja a „legvalószínűbbnek“ a Goeschen olvasást. Azt mondja s illetőleg idézi, hogy: „a hely most tincturák által nagyon meg van rongálva.“ Ez egyáltalában nem lehet indok. Hogy mennyire rongáltatott meg az említett hely tincturák által, s nevezetesen Bluhme vegyszerei által, a ki mint tudjuk kiméretlenül bánt el a palimpsestussal, azt aligha tudná más valaki megmondani, mint az első három vizsgáló: Goeschen, Bekker és Bethmann-Hollweg, kik azonban már meghaltak, a nélkül, hogy e helyet Bluhme után vizsgálták volna.

A loq tehát oly indokból, mint Huschke felveszi, fel nem vehető, mert erre nincs alap. De másfelől egészen kétségtelen dolog, hogy Huschke teljes joggal, s tegyük hozzá, hogy helyesen egyedül így, mondhatja: miután a falsi után következő különböző s haiféleképen olvasott homályos betű töredékekből egyetlen egy biztos betű sem vehető ki, behelyezzek oda egy l-et, o-t, q-t, pp-t és ii-t, s itt van most a loq pp ii= loquo propter iusiurandum.

És most már lássuk a dolog lényegét, lássuk miként veszi ki magát e helyen a loq pp ii; megállhat-e ^oLoqpp ii ebben az alakban?

Határozottan kimondhatjuk, hogy nem állhat meg.

A loquor szó ugyanis az egész codexben egyetlen egy helyen sem fordul rövidítve elő. Az apographumok figyelmes átvizsgálása után úgy találtam, hogy e szó csak is loquimur alakban jő elő és pedig a 10 lap 6 sorában, 20 l. 17 s., 40 l. 24 s., 76 l. 13 s., 84 l. 3 s., 102 l. 21 s., 178 l. 20 s., 190 l. 13 sorában. A loquo-t tehát rövidíteni nem szabad, 1) mivel nem oly szó, a mely rövidítetni szokott volna az ókori másolók által; 2) mert éppen azért mivel nem rövidítettett, nem tudjuk,

hogyan miként kell azt rövidíteni. Huschke így rövidít loquo=loq. Aligha tudna Huschke e rövidítésre egyetlen példát is a régi kéziratokból felmutatni. De ha kissé figyelmesen megvizsgáljuk e rövidítést, azonnal szemünkbe fog ölelni nem csak az, hogy a rövidítés Huschke önkényes rövidítése, hanem az is, hogy mire van alapítva. A quo adverbium több ó-kori kézirat maradványban néhol önmagára, néhol összetételben mint melléknév rövidítették így q̄. Tehát nem a loquor szó van itt tulajdonképpen rövidítve, hanem miután e szó a falsi után a Huschke féle egészítés szerint loquo alakot kíván véletlenül, e véletlenre van alapítva a rövidítés azon ép most említett s nem éppen gyakori ténynek felhasználásával, hogy a quo mint adverbium s összetételben mint melléknév q̄ rövidítésben fordul elő. Ezt azonban e helyen tenni nem szabad, annál kevésbé, mivel ezen adverbium ily rövidítésben az egész palimpsestusban sehol sem jő főnév-hajlításként elő, s valószínűleg más kéziratokban sem.

Ez általános ok mellett azonban vannak különös okok is, a melyek Huschke e rövidítését meg nem engedik.

Először is a q̄ mint quo rövidítése az egész Codexben csupán csak négy helyen fordul elő; u. m.

2 lap 24 sor	q̄=önmagában
19 „ 20 „	q= — quo = aliquo
82 „ 14 „	q̄=quo — = quomodo
164 „ 7 „	q̄= — quo =aequo.

Tehát egy esetben q̄ alakban mint adverbium, három esetben (egyszer q, kétszer q̄ alakban) összetételben mint adjectivum. Fordul ugyan még egy helyen elő a 160 lap 1 sorában, de itt az utána következő esonka szó miatt nem egészen kétségtelen. Már ez a körülmény, hogy összesen is csak alig néhány helyen használtatik e rövidítés, elég arra, hogy azt oly szabadon

felhasználni tiltva legyen. De ehhez járul még amaz, a jelen esetben épen nem jelentéktelen körülmény, hogy a negyedik könyvben, tehát a negyedik könyv másolója által használva egyetlen egyszer sem fordul az elé. Tehát még az is kérdés tárgya lehet, hogy használta-e a IV. könyv másolója egyáltalában e rövidítést?

Összszeevonva a mondottakat, nem lesz nehéz átlátnunk, hogy a loquo-nak akként való rövidítése, mint Huschke tette, még abban az esetben is felette aggályos volna, ha a falsi után:

1) biztos volna az l,

2) " " " o,

3) " " " a q,

4) ha tudnók, hogy a negyedik könyv másolója a quo rövidítését egyáltalában használta-e vagy ennek hiányában legalább egy biztos q-t olvashatnánk.

Azonban tudjuk, hogy az 1—3 alatt mondott betűk nem csak nem biztosak, de sőt egyáltalában soha sem is léteztek a falsimegett, mert a felette kétes q-n kívül egyetlen vizsgáló sem jelezte azokat. Az l helyett i-t jelzett egy, a-t öt vizsgálat eredménye; az o helyett c-t látott három e-t egy és semmit két vizsgálat eredménye; a q-t látta egy vizsgálat így: q, a mi azt teszi, hogy maga a vizsgáló sem tudja, az-e csakugyan; helyette látott egy vizsgálat q-t, két vizsgálat m-nek első felét, két vizsgálat semmit. A 4) alatt mondottak szükségességét érezte maga Huschke is, azért a loq-ot

így adta: loq. Nem hiszem azonban, miszerint kimutatható volna, hogy ez minő alapon történt; mert a Goeschen schedákban

a q felett levő ? jelet csak nem lehetett o-vá változtatni! Természetes dolog, hogy ez csak erőszakolás, a mely, különösen miután ilyen felette kényes, egész önálló elméleteket szülhetők és szült helyen van alkalmazva, éppen a kitűzött célnak, az objectiv igazság kutatása eredményének megközelítését nehezíti

meg. Sikerült tán kimutatni, hogy loq ebben az alakban e helyen nem állhatott. Ha loquo akart volna e helyen állani, annak egészen kiférva kellett volna lennie, azután következvén a propter pp-je és a iusiurandum ii-je.

Menjünk most már tovább. A loq után a propter két p-je következik. A propter rendes rövidítése, ugy a palimpses-tusban, mint más ókori kézirat maradványokban pp vagy pp. Csak is egy helyen fordul az elé hihetőleg másolói tévedésből így pp a 222 lap 16 sorában, de ez kivétel s számba nem jő.

het. Huschke is így adja: \overline{pp} Csakhogy itt ismét az a nem jelentéktelen kérdés támad, hogy honnan jő oda a két p fölé az a vonás? Ezt nem látta egyetlen vizsgáló sem. Már pedig ha a betüidomok behelyezésére nézve, tehát azok helyén, a sorban egészen szabadon mozoghatunk is, ez semmi esetre sem áll a sor fölötti helyre nézve is. Mert míg a sorban levő üres helyre nézve nem tehetünk mást fel, minthogy ott valaminek írva kellett lenni, addig a sor fölötti helyre nézve nem szabad feltennünk, hogy ott a legkisebb vonásocska is lett volna.

Ép így állunk a iusiurandum rövidítésével is. A palimpsestusban e rövidítés csak egy helyen fordul elő: a 113^b folium 22 sorában. s itt is csak Studemundnak sikerült azt biztosan látni ily alakban \overline{ii} Göschel nem látta e jegyet kétségtelenül⁴⁾ Bluhme sem. Más kéziratokban többnyire ily alakban jő elő \overline{ii} vagy \overline{ii} egyszer is⁵⁾ Nekünk természetesen csak azt szabad feltennünk, hogy ha a falsi utáni helyen a iusiurandum rövidítése előfordult, az csak azzal az alakkal birhatott, melyet Studemund ugyanazon másoló által használva jelzett, tehát \overline{ii} Huschke is a vízszintes vonással adja a két i-t, azonban e vonást itt a falsi utáni helyen ép úgy nem látta egyik vizsgáló sem, mint nem az egyik függőleges szárnak lefelé nyúló hosszabb voltát, pedig a mint nem szabad semmi olyat, mit a vizsgálók nem láttak a sor fölötti helyen föltenni, úgy nem szabad azt a sor alatti helyen sem feltenni.

Ha összegezzük mind azt, a mit eddigelé Huschke egészítésére nézve megjegyeztünk, úgy constatálnunk kell, hogy a falsi utáni helyen úgy, a mint Huschke adja, sem loq, mint loquo, sem \overline{pp} mint propter, sem \overline{ii} mint iusiurandum rövidítése meg nem állhat. A falsiloquo propter iusiurandum rövidítés technica szempontjából csak egy esetben volna elfogadható, ha ily alakban helyezhetnők azt be: „falsiloquo \overline{pp} \overline{ii} .” Ez a palimpsestusban így kellene hogy kinézzen: (Lásd a III-ik ábrát.)

Elégséges lesz egy tekintet vetnünk e helyre, hogy meggyőződhesünk, miszerint ez egészítés ép oly lehetetlen, a mily lehetetlen a falsiloq \overline{pp} \overline{ii} egészítés. Mert ha hajszálnyi pontossággal megmérjük az apographumokban a falsi utáni űrt, úgy fogjuk találni, hogy e hely Böckingnél 13 milimetryire Studemund apographumában pedig — melynek betüi után a fennebbi utánzat egybeállítva van — 15.5 milimetryire terjed. Studemundnál tehát a hely 2.5 mm-rel nagyobb, mint Böckingnél és a palimpsestusban ismét valamivel nagyobb kell legyen mint

⁴⁾ Első kiad. Gaiusnak IV. 176. jegyzetében.

⁵⁾ Studem. Apogr. 272 lap.

Studemundnál; de e különbségek csak onnan származnak, hogy Böckingnél a betűk legkisebbek s legsűrűbben állanak, Studemundnál már nagyobbak és ritkábban állanak, míg a palimpsestusban — mint ez a Studemund apographumához mellékelte fényképből látszik — ismét valamivel nagyobbak a betűk s még ritkábban állanak egymástól. Az ezen hely nagyságára alapított munkálkodásnak nem lehet tehát azt ellenvetni, hogy ez űr a három különböző helyen különböző nagyságu, mert mindenken a maga betűit s betűvetését használva ugyazazon minőségű és menyiségű betűkkel mindenik szoroson ugyanazon eredményt kell hogy adja kiterjedés tekintetében is. Erről könnyű meggyőződni, ha a facsimilek vonásait általában s azután különösen ezen falsi utáni helyét figyelemmel megvizsgáljuk. Nekem természetesen mindenek előtt arra kellett különös gondot fordítanom, hogy e hely lelkiismeretesen s pontosan van-e visszaadva? Miután a Studemund apographuma mellett levő fénykép betűvetését, betűmagasságát stb. pontosan megfigyeltem s a Böcking és Studemund apographumok vonásai, betű nagyságai-val összehasonlítottam, és ezután a két apographumban visszaadott ezen falsi utáni hely kiterjedését egymással összehasonlítottam, úgy találtam, hogy a betű-nagyság és sűrűség arányában mindkét apographum e hely nagyságát hajszálnyira egyformán adta vissza. Azon körülmény pedig, hogy míg Studemund apographumában a betűk egyforma szabályszerű távol-ságban vannak egymástól, addig a palimpsestusban, mint a fényképből látható, némely helyen egy-egy betű közelebb esik társához, másik pedig távolabb, annál kevésbé okozhat aggodalmat, mivel a kérdésben forgó falsi utáni hely oly kicsiny kiterjedésű, hogy ha ily rendetlen betűvetést épen e helyen feltennünk szabad volna is, ez leglönnebb 2 mmnyi differenciát okozhatna, mint erről meggyőződtem. Ily rendetlen betűvetést azonban e helyen nem is szabad feltennünk, mivel mint az említett fényképen láthatjuk, az eredeti kéziratban is az egyenlő, szabályos távoli betűvetés az általános, az ily rendtelenség pedig csak a kivételes.

A Studemund apographumában tehát, mint említettük a hely 15·5 mmnyire terjed. Ugyan ennyire szabad terjednie az ugyanazon betűkkel és betűvetéssel egybeállított kiegészítésnek is, azon természetes okból, mivel ha tovább terjed, belé megy a következő szóba. A falsiloquo $\overline{pp} \overline{ü}$ azonban ezen 15·5 mmnyi helyen nem fér el; annak 21·5 mmnyi hely kell. Mert az $l=0\cdot5$ mm., az $o, q, u, o, p, p=2-2$ mm., a két $l=1$ mm., a betűk közötti űr mindenütt 1-1 mm., ez 8 mm., együtt tehát a kiegészítés 21·5 mmnyire terjed, s így a következő $atque$ szóba megy belé egészen a q betűig.

Mindezeknél fogva

miután loq mint rövidítés semmi esetre sem fogadható el; miután a pp melyet Huschke a propter siglája-képen helyez be, felette elnyúló vízszintes vonás nélkül propternek egyáltalában nem vehető, ezen vonásnak nyomát pedig egy vizsgáló sem észlelte;

miután a II két vonásból oly könnyű szerrel iusiurandum sigláját csinálni nem lehet, ehez egyszer szintén egy e két jegy felett elvonuló vonás kellene, melyet azonban ismét egyik vizsgáló sem látott; másodszer, mert — miután Studemund megbízható, lelkiismeretes olvasása épen a IV. könyv másolója által használva, egészen kétségtelenül olvasta a iusiurandum sigláját ilyennek $\overline{\text{II}}$ — ennél fogva az egyik szár hosszabb volta is követelmény; mit ismét egyik vizsgáló sem látott;

miután kiírva loquo pp ii e helyen el nem fér, tehát ezen alakban, a melyben egyedül volna loquo elfogadható, a kiegészítés lehetetlen:

mindezeknél fogva Huscke egészítését technica szempontjából — pedig ez itt a fődolog — elfogadhatónak nem tartom.

De e mellett épen nem szolgál Huschke nézetének szilárdításául az az ingadozás melyet nézetének épen alapjára e hely olvasására nézve tanusított. Huschke Gaiusának első kiadásában a falsi kiegészítését így adta: „falsi convictis“ második kiadásában: „falsi iurisiurandi nomine.“ Kérdés támad most már, hogy minő alapon adta ki Huschke ezen legutóbbi olvasásától annyira elütően olvasott helyet e két első kiadásaiban? Az eredeti codex alapján nem. Az ezen helyre nézve kevésbé megbízható⁶⁾ Bluhme féle olvasást sem vehette alapul, mivel ennek vonásai a convictis-re épen nem adnak alapot, az „a . . . mi“ nyomán pedig iurisiurandi nomine-t egészíteni ismét lehetetlen, mivel a „mi“ előtt „ii no-“ el nem fér. Nem marad tehát más alap hátra, mint a Göschen-Bethmann-Hollweg féle schedák, ezek alapján kellett Huschkenek első és második kiadásaiban e helyet adnia. Utóbbi (1873, 1874 1878.) kiadásaiban e hely ismét ugyanazon Göschen-Bethmann-H. schedák alapján adatott s ekkor azt mondja⁷⁾ hogy az eredeti Gösch en olvasás szerint falsiloq pp ii tetszik neki legvalóbb-

⁶⁾ V. ö. Studem. apogr. Proem. p. XIII. „ — — schedis Bluhmianis, quibus ne ipse quidem multum auctoritatis tribuit — — “ és Zeitschr. f. Rgesch. V. 366 l. „ — — Was die Bluhmeschen Scheden betrifft . . . scheinen . . . die einzelnen Buchstaben oder Zeichen . . . öfter der Handschrift abgezwungen zu sein und in sofern eine freiere Behandlung zuzulassen“ (Bethmann—H.)

⁷⁾ Multa u. S. 368 l. 76 j.

szinünek: tehát ugyanazon vonások tesznek most előtte a legvalóbbszinüen falsiloq pp ii-t, melyek előbb legvalóbbszinüen convictis s illetőleg iurisiurandi nomine-t tettek. Pedig nevezetes az, hogy Huschkenak ezen egy és ugyanazon vonások alapján tett előbbi és utóbbi olvasásai közt oly nagy különbség van, hogy a falsiloq pp ii egészítésnek egyetlen egy betűje sem foglaltatik a convictis és iurisiurandi nomine egészítésekben. Már e variálással kimutatta maga Huschke is, hogy a falsi után egyetlen betű sem biztos, és nem ragaszkodhatunk e részben egyik vizsgáló olvasásához sem mint „legvalóbbszinűhez“, mint ezt legutóbb ő maga teszi.

Huschke felhozott indokai helyett sokkal valóbbszinünek tartom azt, hogy Huschkénak csak a második Gaius kiadása után ötlött különösen szemébe az atque s mondatban levő propter, s adta neki azt az eszmét, hogy a loquo propter iusiurandum igen találó volna a sponsio propterjéhez s alapul szolgálhatna az eskü megalapítására „propter iusiurandum“ alakjában; mintegy tételt állított fel tehát a kész indokra és indokért s némileg erősítést már elfoglalt álláspontjára. Nehézségei itt nem lehettek. A „loquis“-t már Savigny ajánlotta, a propter a sponsio, iusiurandumot pedig már előbb egészített más alakban.

Az az indoka Huschkénak, melyet Gaius mondat szerkezetére nézve a hasonlítást s a sacramentum magyarázatát illetőleg ugy Multájában⁸⁾ valamint Gaiusának már második kiadásában is⁹⁾ felhoz, egyszer már meg van gyengítve az által, hogy ő maga is e szorosabb vonatkozás nélkül a következő atque-s mondatra adta ki előbbi kiadásait, de másrészt önmagában sem állhat meg. Az ugyanis kétségtelen, hogy Gaiusnak szándékában sem volt a sacramentumot definiálni. Neki csak az volt szándéka, hogy a sacramenti actio főbb tulajdonságait s ezek után az eljárást adja elé. Kezdenie az előbbiekkal kellett előadását. És ezt teszi is Gaius a 13 §-ban. Kiemeli, mint a sacr. actio két jellemző főbb sajátosságát. 1) hogy egészen általános volt, és 2) hogy periculosa volt. Ha Gaiusnak szándéka lett volna definiálni, vagy mondjuk Huschke szavaival explicálni „quid esset sacramentum“ akkor e czélból az, a mit Huschke ajánl „propter iusiurandum“ elégtelen volna; de nem is lehetne

⁸⁾ Multa u. S. 378. l. 79 j.

⁹⁾ „Gaius enim neque sacramentum quid esset, non explicare, neque negotium in hac actione periculum creans, cui ex sui temporis iure sponzionem comparat, non demonstrare potuit“. E megjegyzését t. i. a „iurisiurandi nomine“ egészítésénél tette.

kibékülni azzal, hogy egy oly különösen a római jogászok előtt lényeges része az előadásnak, mint a fogalom meghatározása, itt tehát a sacramentumé, miért jönne itt oly egészen mellékesen, mintegy becsempészve elő, holott itt épen a sacramentumról van szó, De másfelől Gaius igenis meg tudhatta magyarázni és pedig correctül azt is hogy k i r e, azt is, hogy minő jogügyletnél volt ez actio veszélyes, anélkül, hogy ezért épen falsiloquo propter iusiurandumot kellett volna használnia. Sőt ellenkezőleg az ilyen constructio: „eque actio perinde periculosa erat falsiloquo propter iusiurandum, atque hoc tempore periculosa est etc“ már önmagában nyelvészetiileg is szokatlan és idegenszerű, e helyen azonban egyáltalában meg sem állhat. Mert kövessük csak Gaius gondolat-menetét. Miután tudatta, hogy a sac. actio egészen általános volt, megkezdí ezen actio másik jellemző sajátóságának magyarázatát, hogy az veszélyes volt. Előbb meg akarja mondani, hogy milyen veszélyes volt, s e czélből összehasonlitja az actio certae cr. pecuniaevel, egészen helyesen, mert az a közös tulajdonság, a mely miatt e két actio összehasonlitható volt, épen az volt, hogy mindkettőnél a per elvesztésével a pertárgyon kívül még egy bizonyos összeget kellett fizetni. Azonban az az összeg, a mely miatt a sacram. actio periculosa volt, nem propter sponsonem vel restipulationem fizettetett. Gaiusnak tehát meg kell mondania azt is, hogy miért volt ez az actio periculosa. A periculum másban nem állhatott, mint abban, hogy az a ki pervesztes lett, azon fölül hogy perét elvesztette, még egy bizonyos pénzösszeget fizetett poenae nomine, a melynek neve sacramentum volt.¹⁰⁾ És ezt az indokolást adja valóban Gaius is: „eque actio periculosa erat . . . nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine.“ Ha már most elfogadjuk, a miben alig lehet kételkedni, hogy Gaius csakugyan ezzel indokolja a sacram. actio periculositását, akkor megmagyarázhatatlan, hogy miért előzi meg ez indokolást egy előzetes másik indokolás, a „propter iusiurandum“. Gaiusról, akinek oly egyszerű, szabatos constructioja van, egyáltalában nem tehető fel, hogy épen e helyen így construált volna: „eque actio perinde periculosa erat falsiloquo propter iusiurandum (itt tehát a periculum már indokolva van, most következik az összehasonlitás) atque hoc tempore periculosa est etc (és most ismét a periculositásnak indokolása) nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine“. Ez utóbbi indokolása Gaiusnak kizárja a megelőző indokolását Huschkének, annyival is inkább mivel a megelőző Huscké által egészített indokolás csak részszerű, mert az eskü az egész el-

¹⁰⁾ Varro de L. L. V. 180.; Festus v. sacramentum.

járásnak csak egy része lehetett volna, míg a Gaius által adott indokolás egészen általános (nam qui uictus erat). E két indokolás egymás mellett meg nem állhat s Huschke indokolása csak akkor volna helyén, ha a „nam qui uictus erat“ stb. Gaius e helyén hiányzanék. De másfelől a sponsio propter-je, a mely Huschket arra indította, hogy a megelőző proptert a szövegbe vegye, épen nem kívánja e megelőző proptert sőt ezen propter megállása teljesen lehetetlen technicailag¹⁾ e helyen más szóval kapcsolatban mint épen csak a iusiurandummal, már pedig mint tudjuk, az felette kérdéses dolog, hogy a sacram. actionál eskü egyáltalában szerepelt-e? Az „atque hoc tempore stb.“ mondatban látható „propter“ egyedüli létoka és alapja az, hogy 1) az actio neve különbözött a fizetést szülő ok nevéől (az actio neve t. i. certae creditae pecuniae az ok neve pedig sponsio vagy restipulatio) és 2) hogy az egyik fél más, a másik ismét más okból fizetett (t. i. alperes propter sponsionem, felperes propter restipulationem). A sacramenti actionál ez nem így volt. Itt az actio neve sacramentum, a fizetést szülő ok neve ugyanaz; felperes fizet mivel uictus erat, alperes hasonlóképen mivel uictus erat. Ha már most azon közös sajátáguk miatt akarjuk egymással e két actiot összehasonlítani, hogy mindkettőjük periculosa volt, nagyon természetes dolog, hogy míg a sacram. actionál e czélből minden propter felesleges, addig az az actio certae cr. pecuniaenél elkerülhetetlen. Egészen szabatosan eszközli is Gaius az összehasonlítást midőn mondja: „caque actio perinde periculosa erat falsi— (pl. convictis mint Huschke is legelőször egészített, vagy loquis, vagy dicis stb. csak indokolás ne legyen) atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae propter sponsionem qua periclitaretur reus si temere neget, (et) restipulationem qua periclitatur actor si non debitum petat (s most az indokolás) nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine.“ Huschke falsiloq pp. ii.-je tehát mint conjectura, a melynek egészen találónak kell lenni, ebből a szempontból sem fogadható el.

Huschke második indoka, hogy ezzel a büntetés anyagi és alaki alapja meg van különböztetve csak azok álláspontján indok, kiknél sacramentum=iusiurandum, mi e felfogást nem tartjuk helyesnek, reánk nézve tehát ez nem is képez indokot.

Második képviselője azon nézetnek, hogy sacramentum=eskü: Danz Henrik Ágost Emil, „Der sacrale Schutz

¹⁾ Értelmileg lehető volna az a sacramentummal magával (falsiloquo pp. sacram.)

im r. Rechtsverkehr“ című munkájában és „Das Sacramentum u. d. l. Papiria“ (Zeitschr. f. Rgesch. VI. k.) című értekezésében.

Danz e helyet így egészíti ki: falsi sacra mi c=falsi sacra menti causa.

Indokai ezek:

Bluhme schedái szerint a következők olvashatók: „falsia.. mi“. Ezen „mi“ után egy vagy két olvashatatlan betű következik, melyeket „c“ vagy „e“=causa-nak lehetne venni. Legfőbb tehát még egy „s“ és egy „er“ hiányzanék. Még valószínűbbé válik azonban ez olvasás, mondja Danz, ha ehhez vesszük még azt, hogy Bluhme első olvasása alkalmával az „a“ után világosan egy „c“-t, és azután homályosan egy oly betűt látott, a mely „r“-nek volna vehető. Ha ez valóban egy „r“ lett volna, akkor a következő volna olvasható: „falsia e r a m i . . .“. Ha már most azon jegy, mely Bluhme 2-ik és 3-ik kísérletekor az „a“ felett látható volt, csakugyan a leírótól származott, akkor az „s“ is meglehet találva, mert ez a jegy (∩) egy utólag jegyzett, de térhiány miatt vizmentesen a sor fölé írt „s“ lehetne. E szerint már maga a kézirat felismerhető része (!) állana ebből: „falsisacrami“.

Ez szóról szóra Danz indokolása.¹²⁾

Valóban sajtóságos egészítés és indokolás, mert habár egyike a leggyengébbeknek, első pillanatban még is megragadja figyelmünket. De csak az első pillanatban. Közelebbről vizsgálva ez egészítés és indokolás teljesen tarthatatlan.

Általában megjegyzendő, hogy Danz a Böcking apographum 191. lapjának jegyzetében látható Bluhme-féle vonásutánzatok alapján dolgozott. Már ez is kevés bizalmat önthet az emberbe conjecturája iránt. Tudjuk ugyanis hogy Bluhme egyszer túlhajtott erőszakoskodást vitt véghez a palimpsestus homályos helyeinek kiderítésénél a vegyszerekkel, másszor, a hol ez mind a mellett sem sikerült az erőszakban tovább ment, s legtöbb esetben olvasott ott is, a hol olvasni nem lehetett és azt, a mit olvasni nem lehetett, a miben a palaeographiában való gyengesége csak elősegítette, úgy, hogy schedáinak „ne ipse quidem multum auctoritatis tribuit“¹³⁾ és „die einzelnen Buchstaben u. Zeichen öfter der Handschrift abgezwungen zu sein scheinen“.¹⁴⁾ És mind ez áll különösen e helyre vonatkozólag is, a miről nem lesz nehéz meggyőződnünk, ha csak egy tekintetet vetünk is Bluhmának e helyre nézve tett három rendbeli olvasására. Nagyon természetes dolog, hogy ennél fogva Bluhme

¹²⁾ Zeitschr. f. Rgesch. VI. 363. l. 64 j.

¹³⁾ Stud. apogr. Prooem. p. XIII.

¹⁴⁾ Zeitschr. f. Rgesch. V. 366. l.

olvasása Goeschené és különösen Studemundé mellett e helyre nézve meg nem állhat.

Már pedig Danz mint említettük, ezen az alapon dolgozik, még pedig ezen is úgy, amint e hely kiegészítésénél dolgozni nem szabad.

Danz t. i. a legkényelmesebb válogatást viszi véghez Bluhme három rendbeli olvasásának betűi közt, nem tekintve azt, hogy az itt a dolog természete ellen van.

Danz, mint láttuk, egyenesen Bluhme második olvasásával kezdi s azt mondja, hogy itt látható „a . . mi . .“. Ez tény. Bluhme 2-szor és 3-szor csakugyan „a . . mi“-t olvasott; azonban Danz ezen „a . . mi“-t — mint láttuk — úgy tünteti fel, mint kétségtelen bizonyosságú valamit. Tudjuk, hogy ezen „a . . mi“-nek mi az értéke, tudjuk egyszer, hogy Bluhme ilyen jegyei önmagukban sem sokat érnek, de másfelől egy rendbeli saját olvasása, ezután pedig Goeschen és Studemund olvasásai mondanak a „mi“-nek ellent. Ezért Bluhme „a . . mi“-je legfőnnebb anynyi jelentőséggel bírhatna, mint a többi olvasások betűi, melyek pedig semmi jelentőséggel sem bírnak. Ha az „a . . mi“- kétségtelen volna Goeschen és Studem. nem olvashatott volna mást. De tegyük fel, hogy, legalább Danz szemeiben ez volt a legvalószínűbb olvasás, akkor is ez magában még nem elég, ki kell ezt még más betűkkel pótolni. Danz hozzá is lát ehhez, és pótol legelőször egy c-t, még pedig, hogy ne látszassék ezt önkényesen tenni: Bluhme első olvasásából veszi azt. Amde ezt tenni nem szabad. Bluhme nem a l t e r n a t i v e olvasott e vagy *, mint Studem. e vagy e, hanem olvasott először csak c-t és * (semmit) nem, 2-szor és 3-szor * (= semmit) és c-t nem. Ha tehát Bluhme Danz meggyőződése szerint első alkalommal látott jobban, a mikor a c-t látta, akkor el kell fogadni az egész első olvasást, és elvetni az a 2-ik és 3-ikat a mikor c-t nem látott. Amde ekkor nem létezik a „mi“ pedig erre alapítja Danz a „sacrami“-t. Sokkal egyszerűbb dolog egy c-t behelyezni, ezt kétségkívül meg lehet tenni a nélkül, hogy minden áron alapot vagy legalább ennek látszatát erőszakolni kellene.

A Bluhme-féle 2-ik olvasás tehát „falsia . . mi . .“ már egy c-vel pótolva van.

Mielőtt Danz további pótlását követnők, ne mulasztjuk el az apographum illető helyét ismét ide utánozni, mert erről egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk.

Az apographumban a már eddig jelzett munkálkodás a következő eredményt adja (lásd IV. ábra.)

Most a c után következik Danz szerint egy pótlandó betű „der wohl als r gelten könnte“ (!) Ide kell jegyeznem ama betűt a

maga valódi alakjában, mert Danz azt mondja e betűre, hogy Bluhme első olvasása alkalmával az „a“ után világosan egy „e“-t, és azután homályosan egy olyan betűt látott „der wohl als r gelten könnte“ Ezen betű ez: (lásd V. ábra.) Tehát g, vagy q. Már, hogy miként „könnten diese als r gelten“ azt csakugyan nehéz elképzelni, mert az r így néz ki: (lásd VI. ábra.) Anynyi bizonyos, hogy itt ez alapon az r nem állhat meg.

De ez magában még csak a kisebbik baj volna. Sokkal nagyobb baj az, hogy az r-et nem lehet behelyezni, mert nincsen helye. A fennebbi utánszó (IV. ábra.) hajszálnyira pontosan van a Studem. apogr. betűi után visszaadva. Kétséget sem szenvedhet, hogy oda az r belé nem fér. Pedig még ha belé férne, sem volnánk készen, mert a sacramentit így rövidíteni: „acrami“ nem lehet. Ezt jól érezte Danz is s nem is adta így, hanem számba vevén betűit s összegezván az eredményt azt mondja: „so fände sich lesbar folgendes: „falsiacrami . . “. Tehát a 2-ik „a“-t, a melynek bevételéről nem adott számot, szintén Bluhme 1-ső olvasásából vette át hallgatagon. De hova tegyük ezen „a“-t a codex illető helyén, miután már a megelőző r sem fért el. Nézzük csak: (lásd VII. ábra.)

Nem kell éles tekintet hozzá, hogy láthassuk, miszerint itt olyasmi történt, a minek megtörténni semmi áron sem szabad, s a mi Danz conjecturájának megállhatását mindenkorra lehetlenné teszi. A „cRa“ t. i. kiszorította a „MI“ és utána következőket helyükből s eltolta jobbfelé, úgy hogy a „MI“ s utána következők nem ott állanak, a hol őket Bluhme látta, hanem tovább jobbra, és az utolsó jegy már a következő atque szóbán.

Nem is kellene tovább mennünk; Danz conjecturájának ez tökéletesen elég. De ha már a részletezéshez fogtunk, menjünk tovább. Az első kérdés, ha már ily nagy áldozattal az „acrami“-hoz jutottunk, elég-e ez a sacramenti rövidítésére? Határozottan nem elég. A Gaius-codex egyetlen egy helyén sem rövidítették a sacramenti így „acrami“, hanem mindenütt „sacramti.“ És ez ismét nagy zavart okoz a Danz-conjecturában, mert nem csak hogy e t-nek behelyezése a már is nagyon túlterjesztett egészítést még jobban a következő atque-be vinné belé, hanem ezen t betűt Danznak egyáltalában nem is szabad behelyeznie, s eként a sacramenti egyedül megengedett rövidítését kiegészítésénél használnia, mert ő Bluhménak „mi“-je alapján dolgozik és ha e t-t az m és i

közé behelyezi, akkor nem mondhatja, hogy Bluhme alapján dolgozik, mert Bluhme nem *mi*-t látott, hanem *mi*-t, még pedig oly módon, a mely egy *t* közbehelyezését határozottan kizárja. Már pedig miut említettük, a sacramentit „acrami“-val rövidíteni egyáltalában nem lehet és nem szabad.

(Vége következik.)

Az 1606-ki bécsi békekötés létrejöttének története.

Irta: Nemes Elek.

(Vége.)

Az amnestiáról szóló cikk is oly határozatlan szavakba volt burkolva, hogy a rendek ebbe így bele nem nyugodhattak, ha jövőre biztosítani akarták magokat a múltban követett eljárásokért. Erre nézve abban történt megállapodás, hogy a legpontosabb és világosabb körülírást fogják követelni, mielőtt a fegyvert végleg letennék. Ismerve az udvar főrekvéseit, nagyon is indokoltnak láthatjuk az ország rendeinek bizalmatlanságát és félelmét a fennebbi két pontra nézve. Végre egy harmadik cikkely, mely Bocskay kielégítésére vonatkozott, volt olyan, mely főleg az erdélyi követek igényeit nem elégítette ki. A szerződés Bocskaynak engedte Erdélyt s mindazon magyarországi területeket melyeket Báthory Zsigmond fejedelem birtolt; ezenfelül Ugocea, Bereg, Szatmár-vármegyét és Tokaj várát a hozzátartozó területtel. Ha örökös nélkül hal meg, mind ez visszaszáll a koronára. „A római szent birodalom s erdély fejedelem, a székelyek grófja és Magyarország némely részeinek ura“ címet fog használni. Erdély rendei követeket küldenek a magyar országgyűlésre stb.¹⁾ Az erdélyiek nem ohajtottak az udvar gyászos kormányzata alá jutni, mire pedig, tekintetbe véve Bocskay veszélyes betegségét, közel kilátások lehetett, ha belenyugosznak a szerződés rájuk vonatkozó pontjába. Ők hát azt nem fogadták el, hanem követelték szabad választási joguk fenntartását továbbra is.

Igy aug. 20-dika körül²⁾ a bécsi végzés tárgyalását befejezték a Kassára hívott rendek, s most harmadszor és utoljára, követeket választottak, kik a kívánt módosításokat Mátyásnál kieszközölve, a hosszúság békealkudozást teljesen befejezzék. A követség élére ez alkalommal is Illésházy Istvánt állították; ta-

¹⁾ Corpus Juris e. h. — Szalay László. 2. kiad. IV. k. 489—490. l.

²⁾ Bocskay és Illésházy levelezéseiből tűnik ez ki.

gok voltak Mágócsi Ferencz, Homonnay György, Tököly Sebestyén és Turzó Szaniszló az urak közül, Ostrosith Endre, Apponyi Pál, Vizkelety Tamás, Mladossevich Horvát Péter és Hoffmann György a nemesek közül.¹⁾

Bocskay adott magánutasítást is Illésháznak, mely hogy miből állhatott, a felől némi tájékozást szerezhetünk az Illésházyhoz intézett egyes leveleiből. „Az titkon való assecuratoról ne feledkőzzék el kegyelmed, a mind szólottunk róla kegyelmeddel; ügyekőzzék mennél hamarébb megszorzeni, legyen kezünkben.“ Ezt írja a fejedelem aug. 24-kén Illésházyhoz. Valyon mire célezott ez? talán a jövő deríti ki. Feladatává tette Illésháznak azt is, hogy igyekezzék a kassai generalisságot valamint az országbirói méltóságot Homonnai Bálintnak megszerezni. Ő ezen tisztességekre tehetségénél és tekintélyénél fogva a legalkalmasabb egyszersmind tegyük hozzá, a fejedelem leghebbe és legkedveltebb embere volt, s ez megmagyarázza az előrelátó Bocskay kívánságának indokát is. Azonban akárki lesz jövőben kassai generalis, annak olyan mandatumra legyen, s ez álljon a fejedelemnél, hogy akár mely időben, ha felszólítja, azonnal minden rendelkezésére álló hadakkal, — lovassal, gyaloggal, fizetett és fizetetlen emberekkel az ő (t. i. Bocskay) segítségére siessen.

Tokajra vonatkozólag is volt követelése Bocskaynak; az egyezségben csak általánosságban említettett fel Tokaj és a hozzá tartozó uradalom átengedése. Nehogy tehát később eltérő magyarázatokra adjon okot a dolog, kívánta, hogy a Tokajhoz tartozó városok, faluk és helységek a legpontosabban neveztessenek meg. A mely odatartozó jószágok bárhol és bárkinek el vannak zálogosítva, azoknak kiválthatása a fejedelemnek álljon jogában; Tarczalt és Keresztúrt, minthogy nagy öszszegben inseribáltattak, váltsa meg ő felsége a fejedelem számára.

A fejedelmi czimre nézve két utasítást adott Bocskay; az első ez: „Stephanus dei gratia Transylvaniae, partiumque regni Hungariae ac sacri Romani imperii princeps et Siculorum comes etc.“ Egész erejéből oda működjek Illésházy, hogy ezt nyerje meg, a másikat, mintha nem is volna, ne említse senkinek. Ha semmikép ebbe bele nem egyeznek, akkor aztán mint változhatlant terjeszse elő a másodikat, mely következő: „Stephanus dei gratia Transylvaniae ac sacri Romani imperii princeps, partium regni Hungariae dominus hereditarius et Siculorum comes etc.“

Az első czimet — már itt megemlíthetjük — nem kapta meg Bocskay. Maga Illésházy nem helyeselte, s nem is kardos-

¹⁾ Sinai M. e. h. 39. l. — Szalay L. IV. k. 492. l.

kodott érte. „Magyarországon princeps soha sem volt egyb, hanem az királyok fiai“ — mondá, s ezzel az ügy befejeztetett.

Bécsbe csak szept. 7-én érkezett meg a követség. Az öreg kényelemszerető Illésházy betegeskedett; a sok esőzés miatt az utak is feláztak, s ez késleltette ily soká.) Mátyás ismét nehéz helyzetbe jutott. A követek eléadták utasításokat magának a főherczegnek, s kijelentették, hogy abból ők hazájok megrövidítése nélkül semmit sem engedhetnek. A főherczeg pedig lehetetlennek állította a megkötött szerződésen való változtatást. Rudolf király azt már szentesítette, mondá, s minden újabb felterjesztés eredménytelenül fog maradni. Azonkívül a birodalmi rendek és a szomszéd tartományok is, melyeknek már az előbbi egyezség megküldetett, csak azon feltétel alatt hajlandók a jóállást elvállalni, ha azon többé semmi változtatás nem történik. Azután szemökre hányta a követeknek, hogy a magyarok nincsenek elég tisztelettel a teljhatalom iránt, a mit egyik kezökkel építenek, azt a másikkal lerontják.)

Hanem e némi tekintetben igaz okok nem ingatták meg a követeket; most az egyszer szilárdul tartották magokat. Mátyás tehát kényszerítve volt újabb felterjesztést tenni Rudolfhoz: felterjesztésében azonban a vallási differentiáról egy szót sem szólott. Ezt nagyon okosan nem merte a császár és király eldöntésére bizni. Ő maga 1606. szept. 23-kán állított ki egy oklevelet, hogy a nemzet ebbeli aggodalmait eloszlassa. Oklevelében biztosítja a rendeket, hogy mind azt, a mit az első pont végső része ellen felhoztak, a legközelebbi országgyűlésen átnézhetik és kijavíthatják: úgy ez, mind az egész szerződés őszinte jó indulattal és minden mellékgondolat nélkül van szerkesztve. Ama záradék vagy kitétel is „hogy a kath. vallás sérelme nélkül“ csak azért iratott be az első pontba, hogy egyik felekezet se zavartassék hitében, vallás gyakorlatában és temploma használatában.)

Következő nap szept. 24-kén, Rudolf is két okmányt írt alá Prágában. Egyikben Bocskay és az erdélyieknek tesz eleget, a másikban az amnestiát részletezi. Bocskay fejedelem kapja egyszer mind azt, a mit Báthori Zsigmond birt; ezen kívül Szathmár, Szaboles, Bereg és Ugoosa megyéket Szathmár és Tokaj várával. Tarczal és Keresztúr 100,000 forintban lévén elzalogosítva, kiváltatik a fejedelem számára; de a kiváltás költségét felében a rendek viselik. Liszka mezőváros és az egri tizedszedési jog szintén átengedettetett örökösen. Ha azonban fiutódai

¹⁾ Ambrosius Simigianus. Lib. IV. k. 422. l.

²⁾ Győri Tört. és Rég. Füzet. IV. k. 200. l.

³⁾ Katona. XXVIII. k. 575—576. l. — Új Magyar Muzem. 1856. l. k. 320. l.

nem maradnak Bocskaynak, mindezek, kivéve Erdélyt és a Zsigmond fejedelem által birt magyarországi részeket, vissza szállnak a magyar koronára. A leány gyermekekre nem terjesztett ki az örökösödési jog; ha ilyek maradnak, ezeknek gyámjok a magyar király lesz, ki köteles 100,000 forint jegyajándékot adni nekik kiházasítás esetében, a mi azonban nem zárja ki, hogy atyjoktól végrendelet útján ne örökölhessenek. Az erdélyiek választási joga továbbra is érvényes marad.¹⁾

Az amnestiára vonatkozó oklevél szerint senkinek semmi nemű bántódása nem lesz és senki felelősségre nem vonatik oly tettekért, melyeket 1604. október 15-ke óta követett el, ezen oklevél keltének napjáig. Kivételek azok, kikre nézve a békeszerződésben is kivétel történik. Részletezésekre bocsátkozva, mindent világosan és határozottan megszab az oklevél, s kifogást emelni maga az amnestia ellen alig volt lehetséges.²⁾ Így minden differentia el lett enyésztetve. „Itt az úr isten segítségével mindenekben jó véget érünk, ne sápolodjék és ne terhelje fölséged az ide való gonddal magát“ — írja szept. 23-káról Illésházy Bocskaynak. Azután megdicséri Hofmann, mint istenfélő, tudos, ügyes embert, ki ha fen nincs, az ügyök nagy fogyatkozást szenved vala.³⁾

Most nem volt egyéb hátra, minthogy az örökös tartományok a szerződés értelmében kiadják biztosító levelöket. Ez is megtörtént 1606. szept. 23-kán. A cseh, morva, sziléziai, lausitzi, osztrák és stíriai küldöttek már régebb Bécsben mulatoztak épen ez ügyben. Az első négy tartomány küldöttei időközben egy sérelmi lajstromot nyújtottak be Mátyáshoz, melyben a háború alatt a hajdúktól okozott káraik megtérítését követelték. A főherczeg áttette az iratát Illésházyékhoz, kik helyes ellenérvek felhozása után azzal feleltek, hogy a felsorolt károk a háború kikerülhetlen következményei, következöleg semmi kártérítést nem ígérhetnek. Így a dolog anynyiban maradt.⁴⁾ Kiálították hát kölcsönösen a biztosító okmányokat. Legelőbb a magyarok; Bocskay követein kívül 28 főpap, úr és nemes kötelezte magát az örökös tartományoknak, hogy a bécsi békekötést meg fogja a nemzet tartani, s hogy velök jó szomszédságban, baráti viszonyban fog ezután is maradni. Azután az egyes

¹⁾ Katona XXVIII. k. 567—572. l. — Horváth M. V. k. 46. l. — Rudolf bőkezűségének oka kétségkívül Bocskay gyógyíthatlan betegsége. Mind-egyre holt híre járt. Már akkor az áruló Kátay be volt fogva. — Tört. Tár. II. f. 326. l. — S. Laczkó Máté gr. Mikónál III. k. 98. l.

²⁾ Katona XXVIII. k. 572—575. l. — György Tört. és Rég. Füz. IV. k. 201. l.

³⁾ Majláth János: Gesch. der Magy, IV. k. 38. l. a jegyzetek közt.

⁴⁾ Katona XXVIII. k. 579—593. l.

tartományok követei rendre biztosították Bocskayt, a magyar és erdélyi rendeket, hogy ő felsége a kötött békét sértetlenül megtartandja, hogy az örökös tartományok Magyarországgal a jó viszonyt nem fogják megzavarni.¹⁾ Végre a követek ünnepélyes bucsút vettek a főhercegtől, s azután elégedetten indultak a megmentett országba. Forgách Ferencz püspök volt egyedül az, kinek nem tetszett a béke s ki nem is írta alá. Az öreg Illésházy ha valaha önelégült volt, úgy most igazán az lehetett. És méltán! mert jutalmi mellett élettörténete egy kiváló lappal gazdagabb lett. Élete alkonyán szép reményekkel nézett a jövőbe, mert tudta, hogy nemsokára koronás királya leend az, kinek egy szép országot szerzett vissza. Bécsből haza sem jött Bocskayhoz, hanem Hoffman Györggyel, Nyári Pállal és Czobor Mihályval egyenesen Zsitvatorokra utazott: közbenjárni a szultán és Rudolf császár biztosai közt a megkötendő béke érdekében. Buzgolkodása a 20. évre tervezett zsitvatoroki békét eredményezte.

A két magyar honban mindenütt örvendetes hatást szült a bécsi béke hire. Egyik egykorú krónikásunk azt jegyzi fel Kolozsvárról, hogy itt a béke hallatára „tőnek igen szép predikátiót, és az magyarok szépen énekelve menének az templomban, és az nap örömet is lövének.“²⁾ Nem lehet kételkedni, hogy a tiszamenti pór is másképp érzett volna. A békés idők jótékony aerájában ő is nyugodtabban szánhatta barázdáit.

A fejedelem sem támasztott többé akadályokat. Tudjuk, hogy ő már régebb óhajtotta a békét; beteg kedélye nyugalomra vágyott, de a haza szent ügye előtt háttérbe szorult nála a magán érdek mind eddig. Most úgy nyilatkozott, hogy neki kevés, vagy épen semmi kifogása nincs a békepontok ellen. Ha a Bécsbe küldött követek így biztosítottak vélik a haza jólétét és helyreállítottak a régi szabadságot: akkor neki nem illik ellent mondani. Ő a reá-bizott feladatot fogyatkozás nélkül betöltötte; sokszor tiltakozott, hogy semmi ártalmas ajánlatot Bécsben el ne fogadjanak, mert ő kész élete utolsó órájáig küzdeni az elkezdett ügy szerenésés megoldásáért.³⁾ Egy dolog volt, a mit szeretett volna Bocskay a békepontok között látni, s a mi nek ott nem létele igen nehezeére esett. Az utolsó folmenetelkor is, az előtt is utasította Illésházyt, hogy igyekezzék mindazokat a területeket, megyéket, melyek neki átengedettek, örökre az erdélyi fejedelemséghez csatoltatni. Bocskay vágyainak, mint látók, ne továbbja volt, egy oly erdélyi fejedelemséget al-

¹⁾ Corpus Juris Hung. I. k. 647—649. l.

²⁾ Segesvári Bálint krónikája gr. Mikónál IV. k. 186. l.

³⁾ Tört. Tár. 1878. 337. l.

kotni, mely erős védpaizsa legyen Magyarországnak a bécsi udvar tulkapásai ellen.¹⁾ Illésháznak más politikai nézete lévén, szóba se hozta e dolgot, mi a fejedelmet nemcsak lehangolta, hanem bosszantotta is. De a reménnyel még most sem hagyott fel. Ez kiviláglik onnan, hogy a törökkel való alkudozások alatt, mindegyre sürgette Illésházyt, terjeszsze elő ebbeli követeléseit a Mátyás követeknek. Végre Illésházy határozottan tagadólag felelt, bizonyítgatván annak káros következéseit.²⁾

Ezután kezdetét vette a szerződés tényleges végrehajtása. Lassan, óvatosan kezdte Boeckay a hajdúkat leszállítani, a várakat átadni és az idegen hadakat eltávolítani. Kassa átadását egy időre megtagadta a főherczeg biztosaitól. Még egyszer hiteit együtt akarta látni ott. A főurakhoz, kapitányokhoz, megyékhez és városokhoz meghívókat intézett, kérvén őket, hogy december 13-kára jelenjenek meg országgyűlésre.³⁾ Maga személyesen nyitotta meg a gyűlést, s inté a rendeket, hogy miután a bécsi szerződés, Mátyás főherczeg biztosítása szerint, a jövő országgyűlésén újra tárgyalás alá vétetik, „most végezzenek bizonyost felőle magok javára és szabadságuknak örökös állandóságára, mit kellessék ott fen ő fölségekkel és mi módjával componáltatni;“ azután felsorolt vagy tíz pontot a szerződésből, melyeket jól meg kell hányni-vetni, mivel azok előre láthatólag a közelebbi országgyűlésen nagy nehézségekbe fognak ütközni.⁴⁾ A rendek decz. 22-dikéig tanácskoztak, s a hozott végzésekre kimondták, hogy azok a következő országgyűlésre menő követek utasítását fogják képezni, és azoktól eltérni senki sem lesz szabad.⁵⁾

Boeckay 1606. decz. 22-dikén erősítette meg a gondosan alkotott végzéseket. Hivatalos működésének ez képezte zárkövét. Gyógyította híres zsidó orvos, bécsi tudós aszszony, de nem használt semmit. Ő maga nem hitte, hogy neki nem lehet már sokáig élnie. A legutóbbi időben is Illésházyval nőt kerestetett a bécsi körökben, kivel házasságra lépjen. Ez talált is, még pedig, a mint ő írja, szépet és oly gazdagot, hogy évenként százezer forint jövedelmet kap.⁶⁾ De a házasság reá nézve már mondhatni jámbor ohajtás volt. „Utólszor szüvünk szerint kívántuk volna, ha az mi kegyelmes urunk fejedelmünk fölől kegyelmednek más hirt irhattunk volna, de fölötte kérjük kegyedet, legyen a mig illik csak magánál titokban. Tegnap péntek-

¹⁾ U. o. 332. l.

²⁾ U. o. a III-ik füzetben. — Majláth e. h. 40—41. l. a jegyzetek közt.

³⁾ Tört. Tár. 1878. 633. l.

⁴⁾ Katona XXVIII. k. 632—641. l.

⁵⁾ Katona XXVIII. k. 646—660. l. — Horváth. M. V. k. 51—52. l.

⁶⁾ Tört. Tár. 1878. 597. l.

re viradólag vötte ki az úristen, ő felségét ez világból.“ Ezt jelenti Homonnai Bálint és Nyári Pál 1606. decz. 30-kán Illés-házy Istvánnak.)

Ha nem is birt Bocskay egy Hunyadi Mátyás lelki tehetőségével, anynyit még sem vonhatunk kétségbe, hogy hazáját rendületlenül szerette, s hogy nemzete előtt örök hálára érdemesítette magát. Míg Magyarország sorsának intőzője volt, egyetlen nyilvános lépést is úgy nem tett, hogy ne az ország boldogsága lebegett volna szeme előtt. Még végperceit is a hazának szentelte: ekkor készítette testamentomát, mely a honszeretnek örökszép példánya. Nagy műve, az első magyar szabadságharcz pedig, mely politikai és vallási volt egyaránt, Magyarország nemzeti és állami jövőjére döntő befolyást gyakorolt. A bécsi békekötés szövétnek gyanánt szolgált Erdély legnagyobb fejedelmeinek, Bethlen Gábornak, a Rákócziaknak, kik ennek világánál törekedtek nagy és a magyar hazára nézve üdvös terveiket megvalósítani. Idő folytán nehéz idők jöttek, s így e szerződésnek csak romjai maradtak fenn a politikai életben, azok is nagy küzdelem árán: hanem ezen romokból jobb viszonyok között, tudott új épületet alkotni a kitartás erély és tehetség.

Epikuros tana az örök megsemmisülésről.

(Vége.)

III.

Caro elmés fejtegetésében legszellemesebb cikkének utolsó része, melyben azon kérdéssel foglalkozik: valóban az emberiség vigasztalójának volt-e mondható Epikuros azért, mert a halálról táplált nézeteket hiú csalódásoknak állítja: mert az élet-ösztön ellen, mely mindegyre a létezés folytatását hiteté el és tevé általános meggyőződésé, oly merész határozottsággal és oly sok szellemmel kelt síkra? Valóban az lehet vala, ha végleges diadalt arat; de — mondja Caro — az emberiség ez agyrémei, milyeneknek az élet fenmaradásáról elterjedt nézeteket nevezték az epikureisták, fölötte szívós életerővel bírnak, mint Ariostónál amaz óriás, kinck Orlando levágja kardja minden csapására egy fejét, de az az elbámult lovag előtt a porból újra felkapá fejét és újra harcra kelt vele. E tan könnyen elterjedt a bon-vivant, szellemes, finom körökben, de csakhamar vesztett ügye volt az emberiség zöménél. A legtöbb ember fél a haláltól, de nem kevésbé fél attól, hogy a halál által meg-

1) U. o. 639. l.

szünjék létezni. E két ösztön lényegében egy; csak alakjuk különböző. Tehát tartós diadalt az epikureizmus nem remélhetett. A haláltól való félelmet vagy a mi ezzel egyre megy, a halhatatlan létezés vágyát pillanatnyira el lehet csitítani; de midőn a bölcsészet biztosnak hitte diadalát; újból még nagyobb erővel kel az új életre és ragadja a képzelmet, kedélyt, sőt még az értelmet is titokteljes útakra.

Az epikureizmus Rómában először is azon élv-sovár aristocraticus körökben hódított, melyek oly egykedvű vidámsággal mentek a polgárháborúkkal és proscripciókkal szembe. Caesar a senatus megbotránkoztatása nélkül mondhatá el, hogy a halál a dolgok vége, (mors ultima rerum) utána sem öröme, sem bánatnak nincs többé helye. Később az öregebb Plinius azt állítja, hogy azok az emberiség legnagyobb ellenségei, kik a halál utáni étellel mint gyermekes esalképpel hitegetik az embereket, midőn a halál a legnagyobb vigasz. E két adatot Boissier hozza föl Virgil Aeneisének hatodik könyvéről irt gyönyörű értekezésében, melyet Dr. Végh Arthur magyarrá fordított. És ugyan e helyen felsorolja a síriratokat, melyek kétségbevonhatlanná teszik azon hit szívós életét, hogy a halál csak a létezés újabb phasisa. Némely fölirat még a régi gyermek felfogásnak felel meg, mely a halott szellemét a sír lakban is tovább élőnek hiszi, más föliratok már azon hitnek adnak kifejezést, hogy míg a test a földé, a lélek az égbe száll.

Ez természetesen csak a műveltebb és finomabb érzésű kisebbség hite volt; ezt tévé a keresztyén vallás általánossá.

De akadt az epikureista nézetnek egy kiváló czáfolója. Plutarkhos egy értekezésben (a Moraliák közt, melynek címe: Nem lehet Epikuros tana szerint boldogan élni, épen azon oldalról támadá meg az epikureizmust, mely eddig legtöbb hivat szerzett neki. Boissier és Caro ez értekezés eszmemenetét a következőkben adja elő:

Csodálatos módja a vigasztalásnak! kiált föl Plutarkhos. A szerencsétleneknek azt mondják, hogy nincs más menekvésük a nyomorból, mint a teljes megsemmisülés. Ez anynyi, mintha egy viharban a hajótörött, kétségbeesett hajósoknak így szólana az ember a vész pillanatában: „Ti; a jelen élet nyomorultjai, még jobb létet reméltek? Minő tévelygés! Az ki megsemmisült nem érez, és ki nem érez, azt mi érdekelheti? Tehát ne búsuljatok! De még a hajótörés után, még egy utolsó remény bátorságot ad a menekvőnek, hogy még parthoz érhet. E perczen mondja az egykedvű epikureista: „Örülj!“ Hisz ki ne érezné a legélelnebb gyönyört azon isteni gondolat meg-gondolása folytán, hogy a megsemmisülés véget vet minden szenvedéseinknek.

Azt mondjátok, — folytatja Plutarkhos elmékedését — hogy a köznapi ember fél a pokol kínjaitól és e félelem megrentja örömeinket; de a halhatatlanság vágya e félelem-szülte kint, gyönyört, kéjt árasztó voltában számtalanszor felülmulja. Csak más pontra fordítjátok, de nem gyógyítjátok meg a bajt. Az élettől való teljes megfosztás ép oly lesújtó. Sokan szüleik barátaik sírján feláldozták magokat azon gondolatra, hogy csak egyszer születik és örökre hal meg az ember: akkor a jelen életnek sincs becse az ilyenek előtt; minthogy az egy pillanatnak vagy egy semminek tűnik fel az örökkévalósággal szembe, nem tartják semmire, nem bírják élvezni: minek ily pillanatnyi lét a homályos végtelenséggel szemben? Sőt az erényt is megvetik, mert a legnagyobb bajba esnek, a kétségbeesésbe: egy napos lénynek minek nagyra törekedni? Egyfelől a köznapi embereket megfosztják a legédesebb reménytől, mely őket nagy törekvésekre sarkalja; másfelől az erényt elesüggesztik, elbátortalanítják a hősiességet, kétségbecsítik a tudományt és bölcsészetet. Hol van a hős, ki midőn hazájáért ontja véré, ne gondolna azon bajvívóra, ki koszorúját nem a küzdelem alatt, de csak a győzelem után nyeri el. De ki oltotta el, ki elégté ki valaha azon égető szomját, melyet az igazság keresése fokozva ébreszt a lélekben? Soha a bűvárok az igazságnak tiszta fényét nem láthaták, mert elburkolá azt előlük képzelmük, érzékeik és szenvedélyeik boruja. Nem a biblia gyönyörű képét költi-e fel Plutarkhos e gondolata bennünk, mely szerint: itt a földön csak tükör és homályos beszédek által látunk. Azon remény tartja fenn a tudomány bűváraiban a lelkesedést, hogy az igazság tiszta forrásából is meríthetnek valaha. Epikuros azt hívé, hogy az emberiség jótevője lett azáltal, hogy megfosztott a haláltól való félelemtől; de nem gondolt arra, hogy ha nagy jótétemény megmentve lenni végtelen szenvedéstől, nem kevésbé lesújtó gondolat: megfosztva lenni a végtelen jótól.

Plutarkhoz okoskodása mintha csak az emberiség fölébredt szózata volna. Ha nem is böleselmi alapon, de a józan elme természetes érveivel, s még inkább a fenkölt kedély erkölcsi lelkesedésével hat. Egy szó kifejez mindent. Az él-t vágya (*ὁ πόθος τοῦ εἶναι*) ellen hiába való a küzdelem. Plutarkhos szerint: nem létezni természetellenes állapot. Ha szerencsétlen vagyok, mi vigasztalás rejlik abban, hogy nem sokára nem fogok létezni; de nem éppen ez a legriasztóbb gondolat mindenek közt? Ha boldog vagyok: a semmiségbe akarsz taszítani; tehát minden jó élvezésétől örökre megfosztani.

Az az érv, hogy a halott úgy sem tud erről mitsem, csak álokoskodáson alapszik; mert a haláltól is csak az élő fél, így

a megsemmisülés gondolata is csak az élet nyugtalanítja. Nem a Cerberus, nem a Cocytus teszik a haláltól való félelmet végtelenül kínossá, de maga a megsemmisülés gondolata.

Ez a baj, a gyógyíthatatlan baj kútfeje; innét származik a vigasztalan félelem, a kétségbeesés éjszakája, melyben egy csillag fény se dereng. Herodotos bölcsőbb volt Epikurosnál, midőn állítja, hogy az isten azért tagadta meg az emberektől az öröklét gyönyörét, mert ismerte azt. A megsemmisülés folyton fenyegető gondolata egy pillanatra sem enged boldognak lennünk. Plutarkhoz e gondolata a kérdés mélyére és egyszersmind az emberi szív fenekéig hat. Psychologus és moralista egyszerre; midőn kimutatja, hogy Epikuros a bajt orvosolja egyfelől, de úgy hogy az ember nyomoruságát csak máshová helyezi át: a haláltól való félelem helyett aggaszt a teljes megsemmisülés gondolata. Meggyógyítja-e a beteget az, ki bebizonyítja, hogy a baj gyógyíthatatlan? Az életvágy oly szívósan tapad lényünkhöz, hogy ki azt tépi ki, lényünket semmisíti meg. Ha Lucretius panaszkodik, hogy az ember

„Az életből nem kész kiszakadni tövestől
Tudtán kívül akar valamit fentartni magából“

csak e kiírthatatlan ösztönről tesz tanúságot. Plutarkhos a kérdést oly oldalról világítja meg, mely még ma sem veszi el korszerűségét.

Ha nem az epikureismusról volna szó, mely iskolának az volt nagyravágása, hogy az emberiséget megvigasztalja, mely gyakorlati volt első sorban és nagy elterjedését is épen gyakorlati irányának, jó hangzatos ígéreteinek, szellemes hiveinek, könnyen felfogható és bizonyos felületes érvelésének köszönhető: nem kellene még tekintetbe se venni e tan gyakorlati eredményét. Mert hiszen a bölcsészetben a főkérdés: mi az igazság. Legyen ez bármily elszomorító, bár mi sivár: a lényegre nézve egyre megy. Jobb ha nem ringatjuk a világot hiu csalódásban. — Az igazság megértéséhez is kell bátorság. De az epikureizmus főként gyakorlati célú tűzött ki és ezt elérte-e? Nem! Eredménye az lön, hogy az emberiség várta tőle a boldogság bölcsességét, mely végleges és csalódásoktól teljesen ment és mélyebben lett elszomorítva és hozzá még egy csalódással gazdagabb; de Horatiusként:

Horum ego semper pauperrimus esse bonorum
Malim.

„Egy csalódással még terhesebbé vált szomorúság, imé el nem tagadható eredménye e nagy eszme-kockázatnak, az epikureista ifkola bámulatos szerencsésének.“

De lehetett-e másként? okoskodik tovább Caro. A társadalom melyik osztályát elégíthet az ki? — A szegényeket, a szenvedőket, az elnyomottakat, rabszolgákat talán? Ezeknek nem könnyíté lánczaikat, gondjaikat, nem emelte föl őket megálázatásukból, méltatlan megvettetésükből. Mig e nyomorultaknak háta vérzett az ostoresapások, testök meggörnyedt a terhek súlya alatt, gyermekeik eladatva rabságba huzzottattak, lányaik, nejeik a kényúr kéjét elégíték ki: mondható ez iskola, hogy a kéj bir bevégezett, tökéletes jelleggel; egy örömtel perczen egész öröklét van, taníthatá a boldogság és élvezet tudományára! És a vég? Ez a megsemmisülés. Oh tehát nem csak az életnek, de a halálnak is kitagadott örökösei szegények! De a társadalom boldogabb körében: a vagyon, a születés, szellem képviselőinél, kik mohón karolták föl ez iskola tanait, szintén csakhamar csalódás állt be. Szomorú idők állottak be. Rémtettekkel borzasztó fejetlenséggel, a politikai szenvedélyek legádázabb pusztításával, a trónjokon remegő zsarnokok őrült dühögéseivel, a régi nagy emlékek, az erkölcsi jobb érzés hatása alatt ébredező és a satira ostoresattogatásával vagy a moralisták magvas, fenkölt örök szép gondolataival, az alapjában bomlásnak indult római birodalom forrongó fővárosában fennem beszélő nemes emberiséggel szemközt mint hajtani le az illatos fodor fürtök alatt is gondolkozó főt?

Lewes szépen jellemzi e romlás és süllyedés e nagy szabású korszakát, melyben Tacitus és Juvenalis rázzák föl az alvó lelkiismeretet: ily korba csak a stoa moralja illet, mely már Cicero ékes tollával megtanított halni, nem pedig élni.

Még a frivol léha körök is fölőcsudtak első önfeledségükből? A mámor tünőben volt. Egy dobzodásban, zajos élvek közt viharosan átélt élet is a sirba hajlik. A kimerültség elfásítá a kéj sovár érzékét, az öreg kor megjelent sivár egyhangúságával. Némelyek, mint Petronius, nem bírván el az életet öröm nélkül, megölték magokat. De mások gyáván remegve a haláltól, magokra vonták Plutarkhos e gúnyos kifakadását: „Ez epikureisták megvénhedve sem szünnék meg vágyakozni azon élvezetekre, melyeket már nem bir el testök; gyalázatos kicsapongásra vetemednek, mely saját vallomásuk szerint — nem nekik való. Új kéjek hiányában, a leélt örömök emlékéen tengődnek, mint néha szükségből az igen erősen megszózott eledelhez folyamodunk; így akarják természetellenesen még fölszítógálni a már csak nem egészen elzsibbadt érzékekbe a kéj egy szikráját, mint hideg hamúban még megmaradt tüzet.“ De hát hól az Epikuros által ígért tartós boldogság.

De ez nem Epikuros szellemében felfogott epikureizmus. Ő tiszta szeplőtlen, egyszerű életet élt, a barátság örömeit fe-

lébe becsülte a föld minden kincsének, csak a nyugott elme kevéssel megelégedő szív természetes élvezet becsülte. Élete épen nem volt sivár, kertje épen nem volt virágtalan. De józan, mérsékelt hivei nem tudták kikerülni a mester tanának visszahatását a kedélyre. És miben áll e visszahatás. Észrevétlen tarolja le a szív és kedély virágait; sivárrá teszi a jövőt, az öröklét puszta semmivé hull össze és a pillanatokig élvezett kéj elveszti azt a két geniust, kik megszentelik és igazán emberiessé teszik a reményt és emlékezetet. Jól mondja Caro, hogy legjobb czáfolat Epikuros tanára leghűbb tolmácsának szomorúsága. Lucretius nem fél a haláltól; de nem szereti az életet. Senki nála jobban nem érezé egy jövő és cél nélküli élet semmiségét, midőn azt csak gyönyör hajhászatában helyezzük és egyebet tőle nem várunk. Ő maga mondja az embernek, hogy ha már nem bír találni kéjt semmiben, ha a világ mindig egy és ugyanazon képet mutatná az elfásult szívnek, ha évszázakon át élne, sőt ha soha sem halna meg; miért ne óhajtana a halált? Az élet megünása: ime a boldogságot, derült világnézetet hirdető tan végeredménye: Igen mert nem elég az embert megszabadítani a halál félelmétől, nem elég a puszta kéj; mert ha a megsemmisüléstől való aggály meglep, az élet örömeinek is elhervad virága. „Az életnek csak egy valóban föl szabadító elmélete van, mely meg ment a halál lealázó félelmétől: az, mely a véges életnek czélul egy nagy tárgyat tűz ki, mondhatnám végtelen tárgyat, akár egy egy örök eszme iránti föllázó hódolatot, akár erkölcsi személyiségünknek a megpróbáltatások által való kiképzését, akár az emberiség haladását, a szegény emberi nem megváltását tévelygéseiből és nyomoraiból, akár a siron tuli nagy reményt szóval: oly tárgyat, mely az emberi szellem méltóságához illik, oly életezést, mely megérdemli, hogy érte éljünk és hogy érte meghaljunk.“ Caro e gyönyörű gondolatához csak annyit csatolok, hogy valamint a politikai életben sem ad soha sem szabadságot az, ki küzdelem nélkül kényelmet és anyagi jólétet ígér, az eszmék világában is a legtöbb küzdelmet igénylő, legnehezebben valósítható, gyakran életünk föllázása árán megváltott eszmék válnak az emberiség megváltó eszméivé.

Per ardua ad astra.

Kolozsvárt, 1878. decz. 23.

Hegedűs István.

Bericht über Fräulein Sofie von Torma's Sammlung praehistorischer Alterthümer aus dem Maros- und Cserna- Thal Siebenbürgens, erstattet von Carl Gooss. Hermannstadt, 1878, — Szerző szíveségéből

birjuk egy külön lenyomatban Torma Zsófia k. a. Óngnak roppant érdekes gyűjteményéről a „Verein für Siebenbürgische Landeskunde“ történelmi szakosztálya megbízásából tett jelentését. Már 1876-ban volt szerencsénk a hely színén áttekinthetni a már akkor is gazdag gyűjteményt, és örömmel látjuk, hogy lelkes tulajdonosa lankadatlan buzgalommal azóta is mind szaporítja, nem sajnálván se áldozatot, se fáradságot. Goosz ur, a ki oly fáradhatatlan szorgalommal működik hazai régiségeink ismertetésében, méltó köszönetünket érdemli e dolgozatáért, a mely egy rövid hivatalos jelentés szűk keretében oly tapintatosan szemelve tudta feltüntetni a mint helyi gyűjtemény nagyszerűnek mondható szászvárosi Torma muzem — e nevet méltán megérdemli — legkiválóbb és legérdekesebb tárgyait. Ha valamit sajnálunk, csak azt sajnálhatjuk, hogy mért nem esnek a kizsákmányolt lelkeik közelebb hozzánk, mert akkor a gyűjtemény is közelebb, tehát hozzáférhetőbb volna ránk nézve.

A gyűjtemény leírásának tudományos becséről itt természetesen nem szólhatunk, de szerzőjének ismert vas szorgalma biztat, hogy hozzáférhető kútfőt nem hagyott használatlanul, és ha egyik másik tárgy vagy jegy meghatározásában nagy merészséget látunk, nem neki róhatjuk fel.

De a gyűjtemény lelkes tulajdonosának minden tekintetben szerencsét kívánhatunk. Oly egyszerű eszközökkel, és oly zajtalanul valóssággal csak az ügyért buzgó nő tapintata bírhatta összegyűjteni azt az alig áttekinthető sokaságát az érdekesebbnél érdekesebb tárgyakkal, oly kevés és ezelőtt csaknem ismeretlen lelhelyről. Sajátságos hajlam, a mely a női szívet épen a felé a tudomány felé vonzza, a mely nemünk eredete és őstörténelme fátyolát kívánja fellebbenteni; de értjük e hajlamot, ét nagyra becsüljük azt a sikeres működést, azt a nemes buzgalmat, a mely itt egy nőt a szó legszebb értelmében a tudomány — amazonjává avatta.

Világtörténet, a legrégebb időktől korunkig. A művelt közönség számára írta Sebestyén Gyula, Weizsmann testvérek kiadása, Budapest, I. füzet, 40 lap, ára 30 kr. — Szerző, miként az előfizetési felhívásban mondja, oly művet akar a közönség kezébe adni, minőt Bajza tervezett, t. i. a tudomány jelen színvonalán álló, tudományos készülékkel írt, de a nagy közönség által is hozzáférhető, vonzó alakban előadott világtörténetet. A körülbelül 50—60 füzetre tervezett mű első tüze az őskorral foglalkozik, melyet szerző bevezetésül használ fel. Könnyű irányban és világos tárgyalással kíséri a primitív embert a mivelődés első lépcsőin, ösmertetvén az első részben: az őskori emlékeket s majd ezeknek alapján és a mai vadnépekről vett analogia útján a második részben: az őskori miveltséget. Elmondja, miként léphetett az ember az első miveltségi fokra: a vadász életmódra

innen a baromtenyésztőre s majd a földmivelőre; miként szerezte e közben fogalmait a munkáról, vagyonról és államról; miként születtek meg az első erkölcsi és vallási fogalmak. A szöveg jó metszetű képekkel van kísérvé; a kiállítás diszes. Még visszatérünk rá.

Rantmann Frigyes tevékeny kiadónál megjelenőben van egy térkép-vállalat, a melyből a mutatóvány lap hozzánk is beküldetett. Címe: „a magyar szt. korona tartományainak megyei térképei“, a mi azt akarja tenni, hogy a vállalat 79 külön lapon térképeit adja mind azoknak a vármegyéknek, a melyekre a legujabb politikai felosztáskor a magyar szt. korona birodalmának tartományait felosztották, minden egyes lapon egy-egy megye térképét adván. A hirdetésben mint e térképek kiadója (rajzolója?) Hátsek Ignác, a magyar kir. statisztikai hivatal térképésze van megnevezve.

Egy miniszteri körlevél ajánlja a művet a törvényhatóságoknak. Nagy mértékben lévén rajzolva (1:500000), és különös gondot fordítván a járások és körjegyzőségi területek kitüntetésére, jó szolgálatot tehetne a közigazgatás közegeinek egy ily vállalat; ebben a miniszternek tökélyesen igaza van. Olesónak is elég olesó, és ha oly jó volna, a milyen jutányos az ára, azon kezdenők, hogy magunk is megvennők, és másoknak is legmelegebben ajánlanók. Így azonban egyelőre nem tehetünk egyebet, mint egy pár észrevételt tenni, jó akaratulag. Hát ha mindenképpen hasznára válik a vállalatnak magának?

Legelőbb is azt találjuk, hogy a lithographiai kivitel meglehetősen gyarló és kezdetleges. Ha már a szétküldött mutatóványlap ilyen, milyenek lesznek majd a látatlanra megrendeltek? Azonban ez csak hagyán!

De kérdjük miért hiányzanak a községeket egybekötő közlekedési utak? Nézetünk szerint ezekre még több szükség volna, mint a körjegyzői területek ugy is csak képzeleti határaitra. Vagy tán nem utakon járnak? Czeglédből Abonyba szekérut nem vezet? Hiszen mind a kettő postaállomás: és tán az volt még mielőtt a vasút épült.

Kérdjük továbbá: miért van a megye ugy rajzolva, mint egy a „semmi“-ben lebegő sziget? Elég a szomszéd megyék neve? Nincs szüksége az embernek tudni, hogy az a megyéből kivezető út a szomszéd megyében legközelebb micsoda községhez vezet? Itt a megye határa mint egy kés mindent kurtán elvág, és a mutatóványmegye keleti határán a folyótörédek, a vasútforgácsok szintúgy komikus benyomást tesznek, annyival inkább, minthogy ott a fejtér papir, és az a pár vonás nem a világ.

Aztán nem ártana a megyék czimerét is oda férköztetni.

Ajánljuk a kiadó urak figyelmébe!

A történelmi szakosztálynak január 27-dikén Finály Henrik elnöklete alatt tartott ülésében Jámbor Gyula tartott felolvasást Gaius IV. könyvének 13 §-ban előforduló esonka hely kiegészítéséről. Szerző ösmertetvén és tüzetesen bírálván német írók idevonatkozó conjecturáit, leghelyesebbnek Mommsen Tivadarét tartja. Az ülés az érdekes és széleskörű tanulmányt eláruló felolvasás fölött Torma Károly egyetemi tanár indítványára előismerését nyilvánította, Finály Henrik pedig a felolvasással kapcsolatban szintén mutatott be egy conjecturát, mely mint egészen új és elfogadható, tetszéssel találkozott. — Végre a szakosztályi titkár mellé jegyzővé dr. Schilling Lajos választott meg.

Az erdélyi muzeum gyűjteményei számára 1879. január havában beérkezett adományok jegyzéke.

I. Könyvek: A magyar képviselőház kiadóhivatalától: Az 1878-dik évi országgyűlés nyomtatványai: Napló. 1. 2. köt. jegyzőkönyv 1. köt. Irománykönyv 1 köt. — A bécsi cs. tud. Akadémiától, kiadványaiból 13 köt. és 2 füzet. — A Verein für siebenb. Landeskundétól, Archiv des Vereins. Neue Folge XIV. Bd. 3-tet Heft. Hermanstadt. 1878. — A szász nemzeti egyetemtől, Verhandlungsprotolle der sächsischen Universität 1876—1878. Hermanstadt (4 köt.) Gróf Bethlen Sándortól, Drégely-Palánki János, Speculum Mysticum. Kassa, 1668. és Molnár Albert Dictionarium Ungarico-Latino-Germanicum. Pars 2-a. Noriberga 1708. — Révay Pál nagy-baczoui ref. lelkésztől. Könyvecské az igaz Keresztésgről és a pápa Antichristusnak majmozásáról. Kolozsvár. 1570. — Stein Gábortól, judicium magyar nyelven (= Kalendarium) 1583 esztendőre. Czebembe (= Kis-Szeben). — Torma Károlytól, az 1868—73 évi állami zárszámadások mellékleteikkel (37 db) és 10 kötet könyv. — Herbieh Ferencztől, Fuchs, Die Venetianer Alpen-Wien. 1844. — Bonis Istvántól, Az újonczozásra vonatkozó rendeletek gyűjteménye. Kolozsvár 1878. — Ker. Magvető szerkesztőségétől, Ker. Magvető, 1878. 6-ik füzet. Kolozsvár. 1878. — Closius örökösök szebeni nyomdájától 5 nyomtatvány. — Filtsch szebeni nyomdájától, 1 nyomtatvány. — A k-fejérvári nyomdától 1 nyomt. — Gyulai István aradi nyomdájától, 1 nyomtatvány. —

Hibaigazítás: Mult számunk 64. lapján 12 sorban felülről Hodorfalváról helyett olv. **Hódosfalva**.

Jelen számunkhoz 1 könyvomatú tábla és 1/4 ív melléklet járul.

IV. ábra.

—————|..... *Shely*
FALSIA..MIW..... *Bluhmezik olv.*
FALSIA◊MIW..... *Az egészítéssel*

V. ábra.

g

VI. ábra.

R

VII. ábra.

—————|..... *Shely*
FALSIA^N..MIW..... *Bluhmezik olvasása*
FALSIA◊PAMIW..... *Az egészítés*

VIII. ábra.

—————|
FALSIA◊PAMIE

IX. ábra.

Shely.....|
Egészítés.....FALSIVICTIS

I. ábra.

4 SACRAMENTIDOGENERALISERATA D QUIBUS IN REBU
 5 UT ALIQUAE RETURLEGECAUTUMNERAT DEHIS SACRA
 6 MENTODAGEBATUR EA Q̄ADOPRINDEPERICULOSAEERAT
 7 _____ (IUDITQH) TEMPORERE PERICULOSAE DO CER
 8 TAE CREDITAEPECUNIAE P̄P. SPONSIONEMQUA PERI
 9 CLITATURACTORSI N̄ DEBITUM PETAT IN QUI UICITUS ERAT
 10 FALSILICQ. x. III) ΔITQH TEMPORERE PERICULOSAE DO CER
 11 TAE CREDITAEPEC. AE P̄P. SPONSIONEMQUA PERICLITA
 12 RET' REUSSITEMERENEGETRESTIPULATIONEMQUA PE
 13 RICLITAT' ACTORSI N̄ DEBITUM PETAT IN QUI UICITUS ERAT

II ábra.

		<i>Ahely nagysága</i>
1	falsilicq. x. III	<i>Goeschen olvasása</i>
2	falsilicq. δ. III	<i>Bluhme első olvasása</i>
3	falsi ^N δ. III	<i>Bluhme 2ik olvasása</i>
4	falsi ^N δ. III	<i>Bluhme 3ik olvasása</i>
5	falsilic. x. N	<i>Studemund olvasása</i>
6	falsilic. x. N	<i>Studemund olvasása</i>

III ábra.

		<i>Ahely</i>
	falsilicq. p̄p. II	<i>Ax egészsítés</i>

Az erd. muzeum-egylet 1879 Márczius 6-án tartandó évi
rendes közgyűlésének

T á r g y s o r o z a t a :

1. Elnöki megnyitó beszéd.
2. Titkári jelentés az igazgató választmány 1878 évi működéséről.
3. Pénztárnok jelentése a pénztár állásáról és a választmányilag megvizsgált pénztári számadás előterjesztése.
4. Könyvtárnoki jelentés a könyvtár gyarapodásáról és állapotáról.
5. Jelentések a természeti táruk állapotáról.
6. Jelentés a régiség- és éremtár gyarapodásáról és állapotáról.
7. A múlt évi közgyűlésből kiküldött ellenőrködő bizottságok jelentései és új ilyen bizottságok kiküldése.
8. A választmány kiegészítése a rendszeresen kilépő 4 tag helyébe 3 évre új tagok választásával*).
9. Az 1879-ik évi költségvetés megállapítása.
10. Egyesek indítványai.
11. Jegyzőkönyv hitelesítő bizottság kinevezése.

Az egyesek indítványaira nézve figyelemben tartandó, hogy a közgyűlésen önálló indítványok csak úgy jöhetnek érdemleges tárgyalás alá, ha a közgyűlés előtt még oly jókor voltak az elnökségnél bejelentve, hogy előleges választmányi tárgyaláson átmehtettek.

A közgyűlés helyisége a városi képviselő közgyűlés terme, kezdete reggel 10 órakor.

A gyűlés nyilvános.

*) A választmányból kilépő legrégebb négy tag: Bartha János, Máday János, Sági László és Váradi Mór.

K i m u t a t á s a

az erdélyi muzeum-egylet pénztára bevételeinek és kiadásainak
1878 Januarius 1-től December 31-ig.

I. Közhitelpapir; bevétel:

Áthozva 1877-ről:

Egységes államkötvény	300	frt.
Magy. földhitelint. záloglevél	1700	"
Földteherment. kötvény	140616	" . 142616
Ehhez gyűlt 1878folytában új alapítvány földteherm. kötv.	2100	"
	Bevétel összege	144716
Kiadás 2 drb. 100 p. frtos kisorsolt földtherm. kötvény o. é.	210	"
	Állomány 1878 végén	144506

II. Jelzalogra kiadott kölesön:

Bevétel, áthozva 1877-ről 50606 frt. kiadás nincs, állomány 1878 végén 50606 frt.

III. Tőkebeli ideigl. elhelyezmény pénzügyintézeteknél:

Bevétel, áthozva 1877-ről	5516	frt
Ehhez járult kisorsolt két drb. 100 p. frtos urb. papírért bevett és a folyó jövedelemből hozzá adott 25 krral kiegészített	210	" "
Egy alapítvány után bejött még kétes természetű rész	75	" "
A folyó jövedelemből tőkésített	1500	" "

Kiadás nem történvén a bevételek összszége egyszersm. állomány 1878 végén 7301 frt

IV. Befizetetlen alapítványról szóló magán kötvény:

Bevétel: áthozat 1877-ről 20239 frt 51 kr.

Ebből: mint behajthatlan külön tétetet és külön számlára irt, de a valódi kamatozó vagyonból kihagyandó	14139	"	51	"
Számításba vehető	6100	"	—	"

egész állomány 1878 végén 20239 frt 51 kr.

V. Folyó jövedelem:

Bevétel: pénztármaradvány 1877-ről	188	frt	37	kr.
Kamatbevétel elhelyezmények után	3776	"	13	"
" alapítványi tőkék után	99	"	60	"
" közhitelpapírok után	6642	"	30	"
Részvénydíjak	75	"	—	"
Az állam járuléka	5000	"	—	"
Eladott feles könyvekből	255	"	—	"
Viszszatérített előlegek	310	"	—	"

Bevételek összszége 16346 frt 40 kr.

Kiadás: Rendszeres fizetés	7710	frt	—	kr.
Átalányok rovására	7046	"	64	"
Rendkívüliekre	1068	"	76	"
A Berde-alap illetménye	4	"	88	"
Tőkésítés	250	"	25	"
Kiadott előleg	250	"	—	"

Kiadások összszége 16330 frt 53 kr.

Megtakarítás 15 frt 87 kr.

Ehhez azonban még járul: Viszszavárando előleg 110 " — "
Utalványozott összszegből visszszatérítendő 25 " 19 "

Tehát a folyó jövedelem valóságos feleslege 1878 végén 151 frt 06 kr.

VI. Pénztár forgalom:

Bevétel: Áthozat 1877-ről	188	frt	37	kr.
Tőkebevétel készpénzben	284	"	75	"
Viszszavett elhelyezmény	5300	"	—	"
Viszszafizetett előleg	310	"	60	"
Elhelyezmények kamatai	3776	"	13	"
Alapítványi tőkék "	99	"	60	"
Közhitelpapírok "	6642	"	30	"
Részvénydíjak	75	"	—	"
Az állam járuléka	5000	"	—	"
Az 1879-ki jövedelemből előleg	1250	"	—	"
Eladott feles könyvek ára	255	"	—	"

Bevételek összszége 23181 frt 75 kr.

Kiadás: Id. elhelyezett tőke	285	frt	—	kr.
" " folyó jövedelem	6800	"	—	"
Viszszatérítendő előlegekre	250	"	—	"
Rendszeres fizetések	7710	"	—	"
Igazgatás, kezelés, útaztatás	765	"	42	"
Beruházás	546	"	76	"
Term. tár. gyarapítására	1125	"	43	"
Könyvtár "	2414	"	57	"
Régiségtár "	694	"	46	"
Kiadványokra	1500	"	60	"
Rendkívüliekre	1068	"	76	"
Berde alap illetve	4	"	88	"
Kiadások összege	23165	frt	88	kr.
Pénztármaradvány 1878 December 31-kén	15	frt	87	kr.

VII. Az alaptőke állása 1878 végén:

Közhitelep	144506	frt
Jelzálogra kiadva	50606	"
Pénzintézeteknél elhelyezve	7301	"
Magánkötvénybeli alapítvány jó	6100	"
" " kétes	14139	" 51 kr.
összesen	222652	frt 51 kr.

VIII. Külön alapok:

A) Haynald alapítvány kamatai:

Bevétel: áthozatal 1877-ről	369	frt	72	kr.
1878-ki tőkekamat	48	"	30	"
Intercalaris kamat	25	"	17	"
Állomány 1878 végén	443	frt	19	kr.

B) Berde alap:

Áthozatal 1877-ről	128	frt	54	kr.
1878-beli tőkekamat	4	"	88	"
Folyó kamat	8	"	8	"
Állomány 1878 végén	141	frt	50	kr.

C) Természethistoriai díjalap:

Tőke magyar földhitelint. záloglevélben	1000	frt.
1877 végeig gyűlt jövedelme	758	frt 96 kr.
1878-ki tőkekamat	55	" — "
Folyó kamat	46	" 87 "
Állomány 1878 végén	860	frt 88 kr. és záloglevélben 1000 frt.

D) Arany-alap:

Bevétel: Állomány 1877 végén áthozva	1049	¶	és	724	frt	17	kr.
Egy visszafizetett kölcsön	150	"					
Kamatjövdelem	68	"	és	44	frt	07	kr.
Összeg	1267	¶	és	768	frt	24	kr.

Kiadás 1878-ban visszafizetett tőkéről szóló

kötvény	150	¶
Állomány 1878 végén	1117	¶ és 768 frt 24 kr.

a melyből 4 kötvényre van kiadva 770 ¶

készletben van	347	"
Pénzintézetnél elhelyezve	768	frt 24 kr. folyó pénz.

Költségvetés 1879-re.

A) Remélhető bevétel:

Pénztármaradék 1878-ról	15	frt	87	kr.
300 frt egys. államkötvény kamatja	12	"	60	"
1700 " m. földhitelint. záloglevél kamatja	93	"	50	"
142506 " földteherm. kötvény kamatja	6624	"	08	"
38250 " kiadott kölcsön 6 %-os kamatja	2295	"	—	"
12356 " " " 8 %-os " "	988	"	48	"
6301 " ideigl. elhelyezmény 6 %-os kamatja	378	"	06	"
1000 " " " 6 1/2 %-os " "	65	"	—	"
6100 " alapítványi magánkötvény 5 %-os "	305	"	—	"
Állami járulék	5000	"	—	"
20 részvény	100	"	—	"
Viszszavárando előleg	110	"	—	"
Kiuntalt összegből megtérítendő megtakarítás	25	"	19	"
Bevételek összege				16012 frt 78 kr.

B) Kiadások:

1. Rendszerezésítettek:

Könyvtárnok fizetése	1200	frt
Pénztárnok "	720	"
Titkár "	600	"
Ásványtári őrsegéd fizetése	800	"
" " szem. pótléka	400	"
Könyvtári őrsegéd fizetése	600	"
Állattári őrsegéd "	600	"
Régiség- és éremtár őre fizetése	600	"
Ezek lakbér illetménye együtt	1480	"
Irnok fizetése	300	"
Szolga "	360	"
Ruhapénze	50	"
Rendsz. fizetések összege		7710 frt.

2. Átalányok:

Igazgatás, kezelés, útaztatás	600	frt
Beruházás	500	"
Könyvtár átalánya	3000	"
Term.-tár "	1200	"
Régiségtár "	800	"
Kiadványok	1500	"
Rendkívüliek	500	"
Berde alapítvány illetéke	4	" 88 kr.

Átalányok összege 8104 frt 88 kr.

Kiadások összege 15814 frt 88 kr.

Maradék . 197 frt 90 kr.

